

Feld István

Régészeti kutatások a solymári várban, 2001–2013

Kulcsszavak: tervátatás, kutatástörténet; Solymár, Várhegy, Pest megye; bronzkori telep, késő középkori várrom, építéstörténet

A Pilis és a Budai hegység között húzódó Vörösvári-völgyben emelkedő, csupán 180 tszf. magaságú solymári Várhegy (lelőhely azonosító: 11417; MRT 7. k. 25/6. lh.; 3. kép 1.) nyújtott ovális alakú platóján 1929 és 1934 között Valkó Arisztid amatőr régész tárta fel az egykor itt állt késő középkori vár addig ismeretlen – a 18. századi bontási munkák által megkímélt –, csekély maradványait, s ennek során bukkant rá a Vatyá-kultúra egyik legészakibb magaslati telepe jelentős leleteire is. Kutatásai azonban ezt követően félbeszakadtak, s a réteg- és szintviszonyok vizsgálatának hiányában nem sikerült tisztázni az általa napvilágra hozott építmények – egy mintegy 10×17 m-es lakóépület alsó szintje és egy 7×7 m-es külső méretű torony csonkja, továbbá az utóbbihoz csatlakozó 17 m hosszú falszakasz – összefüggéseit, azaz az erősség alaprajzát sem.¹

Évtizedekig a falak mellett húzott árkainak egy része sem került visszatemetésre, csak 1972 és 1977 között történt meg – Seres István solymári tanácsbíró és Jablonkay István tanár, a helytörténeti gyűjtemény alapítója kezdeményezésére – a vár területének tereprendezése. Az ezt előkészítő, illetve kísérő kisebb, évente sokszor csupán néhány napos ásatásokat Kozák Károly, illetve e sorok írója irányította. Ezek eredményeképpen nem csupán az utolsó középkori járósíntet határozhattuk meg, de fő elemeiben kirajzolódott az egykori alaprajzi elrendezés és meghatározhatóvá váltak az építéstörténet legfontosabb korszakai is.² Mivel azonban ekkor csak hosszabb-rövidebb kutatóárkok és néhány kutatószelvény nyitására volt lehetőségünk, az ezek alapján készített alaprajzi rekonstrukciónk³ több ponton is tévesnek bizonyult. Csúpan egy mérési

hiba következtében tételeztünk fel DK-en egy íves, kiugró védőművet⁴ és alaptalanul értékeltük „menekülőfolyosóként” a 18. században az utolsó köig kitermelt várfal helyének egy szakaszát az É-i oldalon, a lakóépülettől Ny-ra.⁵ Az utóbbiból adódott a korai védővonal formájának hibás meghatározása is, azaz egy (hipotetikus „rejtektajtót” magába foglaló) derékszögű törés feltételezése ezen a részen. Ez a tévedésünk ugyanakkor nem csupán a kutatott felület kis kiterjedéséből következett, hanem azzal is magyarázható, hogy itt egy belső falvonulat is jelentkezett, melynek a lakóépülethez kapcsolódó részén egy, egykor azt áttörő, É felé lejtő, habarcsos felületén (egykori lépcsőre utaló?) falenyomatokat őrző rámpa – egyértelműen még ma sem értelmezhető – maradványa került kibontásra.⁶

Mindez természetesen csak újabb kutatások során derült ki, amelyeket az tett szükségessé – s egyúttal lehetővé –, hogy 2000-ben a nagyközség önkormányzata támogatást kapott a még a két világháború között kiásott, s azóta pusztuló falak konzerválásához. Sajnos, ezt megelőzően elmaradt a terület szakszerű előkészítése, elsősorban a lakóépület csúpan alapfalaiiban ránk maradt Ny-i részének kitisztítása, sőt felvonulás címén jelentős őskori és középkori kultúrrejtegeket is elhordtak az ettől É-ra eső területről. Így nem meglepő, hogy a kivitelezési munkák során számos hibát is elkövettek, melyek közül a legjelentősebb az épület É-i falának téves felfalazása – mint később megállapítottuk, átlag 50 cm-re É-abbra az eredeti helyétől!

Mindezek korrigálása érdekében 2001-ben egy kéthetes ásatásra került sor.⁷ Ennek során először

tisztáztuk a DK-i sarok említett alaprajzi bizonytalanságait. A toronyépítmény mellett nyitott két szelvényvel megállapíthattuk, hogy az erősen vízszabontott várfal itt lényegében egyenes vonalban fut É-ról D felé, s bár kétségtelen, hogy ezután (már részben a hegyoldalon) igen erős ívben, szinte hegyesszögben fordul Ny felé, egy önálló, kifejezett sarokvédőműről aligha beszélhetünk. A fal belső oldalán az 1970-es években itt nyitott kutatóárkokhoz⁸ hasonló, de azokkal nem teljesen azonos feltöltést figyelhetünk meg.

A lakóépület Ny-i részét lezáró falazatok újabb, a korábbinál nagyobb területre kiterjedő feltárása során a 18. századi, néhol a homokkő altalajig terjedő bontások miatt nem volt mindenütt módunk egyértelmű megfigyelésekre. É-on továbbra is egy falsarkot igyekeztünk azonosítani, sőt a tárgyalt korábbi hipotézis továbbfejlesztéseként még a vár főbejáratának ide történő lokalizálása is felmerült – az említett, D-re emelkedő, 1 m széles rámpa feltételezett folytatása vezetett volna a lakóépület keskeny DNy-i teréhez, melynek Ny-i végében egy lépcső maradványait véltük felfedezni. Feltételeztük, hogy a lakóépület Ny-i végén húzódó, ÉNy–DK-i irányú, közel 300 cm vastagságú fal két rétegre lenne bontható, melyek közül a vékonyabb K-i zárta le az épület alsó szintjét, míg a vastagabb Ny-i magát a hipotetikus feljártot foglalta volna magába. Sajnos az erősen lepusztult falrészletek kronológiájának pontos igazolása nem volt mindig lehetséges, azt azonban megfigyelhetjük, hogy az utóbbi falazatba Ny felől csatlakozó, már említett DNy–ÉK-i irányú vastag falvonulat a korábbi elképzeléseinkkel⁹ szemben nem utólag köpenyezett, hanem egyetlen periódusban épült meg. Más kérdés, hogy emelésének időpontjához ekkor még nem álltak rendelkezésünkre egyértelmű támpontok.

Az utóbb említett fal zárta le É felől azt a 9×5 m-es belső méretű, az 1970-es évek elején még csak egy mélyebb gödörként – azaz nem törmelékdombként! – jelentkező falazott építményt, melynek funkcióját a korábbi feltárások során nem tudtuk kideríteni – csúpan azt valószínűsíthettük, hogy egykor sem rendelkezhetett jelentős felmenő falakkal.¹⁰ Feltárásának folytatása során elsősorban a falsíkok és

-sarkok meghatározására törekedtünk, betöltésének felső, 2–2,5 m vastag részét – közepén és Ny-on egy erősen humuszos alatt barna, törmelékes, K-en sárga nagyköves bontási réteget, illetve Ny-on mélyebben sárga homokkőálladékot, amely alatt K felé ereszkedő újabb barnás rétegsorok mutatkoztak – részben ekkor, részben a következő, 2004. évi, ugyancsak kéthetes ásatás során bontottuk ki. Nem lehetett egyértelműen eldönteni, hogy mindezek mennyire tekinthetők bolygatottnak – belőlük csak a 15. század végétől és a 16. század első feléből származó leletek kerültek elő –, de inkább a természetes bemosódással/erózióval illetve omlással voltak kapcsolatba hozhatók. 18. századi falbontás nyomai inkább csak a D-i oldalon jelentkeztek.

Solymár nagyközség önkormányzata ezt követően 2005-ben jelentősebb pályázati támogatást nyert el a vár turisztikai hasznosítására, s ez szükségessé tette az ásatások nagyobb léptékű folytatását. Az ebben az évben végzett öthetes kutatásunk azonban korántsem törekedhetett teljességre, lehetőségeit alapvetően a tervezett építési munkák határozták meg. A feltárás célja így elsősorban az volt, hogy jelentős szakaszon feltárjuk az erősség 18. században elbontott külső, azaz várfalait, illetve tisztázzuk a belső oldalukhoz támaszkodó lakóépület és Ny-i bővítménye szintviszonyait. Feladatunk volt emellett még az 1970-es évek közepén már részlegesen feltárt várkút felső, az egykori kőfalazatát már nélkülöző felső részének újbóli kitisztítása is. A projekt elsősorban a Ny-i várfalak terepszint fölött történő emelését, a lakóépület maradványainak részleges kiegészítését, a mellette feltételezett várkapu és a kút modern építészet eszközökkel való jelzését/bemutatását, s végül a toronycsonk kilátóvá történő kiépítését irányozta elő. A rendelkezésre álló anyagi források ugyanakkor már nem tették lehetővé a vár K-i része végleges kialakítását.

Egy nagyterjedésű feltárára így tehát nem adódott lehetőség, s még kísérletet sem tehetünk arra, hogy az egyes területek összes topográfiai és rétegtani kérdését tisztázzuk – ez alól csúpan a vár Ny-i végszakasza számított kivételnek, ahol két nagyobb szelvényszakaszt is nyithattunk. Módszerünk alapvetően az volt, hogy az 1970-es években kutatóárkokkal részben már felderített alaprajzból kiindulva a várhegy Ny-i kétharmadán a várfal feltételezhető vonalára merőleges újabb árkokkal tisztázzuk a falvonulat helyét – hét kutatóblokkot nyitottunk itt a D-i, hármat az É-i oldalon. Ezt követően az egyes árkok között végig kibontottuk az átlagosan 140 cm vastag, helyben bányászott hárshegyi homokkő-

⁴ FELD 1985, 455.

⁵ FELD 1985, 457.

⁶ Lásd erre: FELD 1985, 457., képe: 497. 16. kép

⁷ Az ásatások 2001 és 2013 között mindvégig jelen tanulmány szerzőjének vezetésével folytak, munkatársa az őskori objektumok feltárása során Vicze Magdolna volt. A 2001. évi ásatásról készült első rövid beszámolóban

¹ Lásd erre: ENDRÓDI–FELD 1980., további irodalommal, valamint DINNYÉS et al. 1986, 215–218.

² Az eredmények összefoglalása: ENDRÓDI 1978, 1984.; FELD 1976, 1985.; lásd továbbá még: DINNYÉS et al. 1986, 215–218.

³ ENDRÓDI–FELD 1980, 280., 14. kép.; FELD–LÁSZLÓ 1981, 86., 11. kép.; FELD 1985, 466., 2. kép

foglaltak (FELD 2003, 214.) természetesen részben azóta már meghaladott értékelést tartalmaznak.

⁸ FELD 1985, 454.

⁹ FELD 1985, 456.

¹⁰

ből épített várfalszakaszok általában igen csekély, bontási törmelékkel borított maradványát. Nagyobb összefüggő falazatot csak a D-i oldal közepén és ÉNy-on azonosíthatunk. Számos esetben azonban csupán a várfal teljesen kitermelt helyét, alapozási árkát találtuk meg, érdemi felmenő falszakasz már sehol sem maradt ránk (1. kép).

A bontás során azonban jelentős rétegmegfigyelésekre is lehetőségünk nyílt. Így kiderült, hogy a várfal igen gyakran vastag, néhol a 100 cm-t is elérő egynemű őskori réteget, illetve kifejezett bronzkori gödröket vágott át. A falkiszédést követő erózió miatt a várfalak belső oldalához kapcsolódó értékelhető középkori építési-feltöltési rétegeket ugyanakkor már csak ritkán találtunk, néhol azonban az egykori külső járósínt még megfigyelhető volt.

Ásatásunknak a várfalak vonatkozásában legjelentősebb eredménye az volt, hogy korábbi feltevésünkkel szemben kiderült, miszerint a lakóépület Ny-i bővítésének korábban feltárt, említett É-i fala nem azonos a tényleges várfallal. Az előbbi fal É-i, külső oldala előtt, vele párhuzamosan megfigyelt „árok” nem egy „rejtekkajtóhoz” vezető lejártnak, hanem a kiszédett egykori várfal helyének bizonyult. E fal Ny-i és K-i folytatásának falazattömbjeit néhol sikerült is feltárunk, s így megállapíthatjuk, hogy az utóbbi egykor enyhe ívvel kapcsolódott a lakóépület külső falának végződéséhez. Falsarokról tehát itt nem beszélhetünk, s a feltárás során egykori külső nyílásokra utaló részletek sem kerültek elő.

Mindez arra utalt, hogy a vár legkorábbi formájában alapvetően egy szabálytalan – elég hevenyészett formájú, a hegyplató természetes formáját követő – ovális alaprajzú várfalgyűrűből állt (3. kép 2.). É-on ennek belső oldalához már kezdettől fogva csatlakozott a lakóépület, amely alaprajzát tekintve D-en követi a külső fal enyhe Ny-i ívelését. Hogy ezen épület falai együtt épültek-e a várfallal, vagy az abban elhelyezett bekötőkövekkel egy második fázisban kapcsolódtak-e hozzá, már nem volt eldönthető. Részlegesen ránk maradt alsó szintjének bejáratot is magába foglaló K-i fala mindenesetre az építmények egykorú volta mellett tanúskodott.

Egyértelműen utólagosnak bizonyult ugyanakkor – úgy a várfalhoz, mint (ebből is következően) a lakóépülethez képest – a már korábban is részlegesen kutatott Ny-i bővítés, melynek az említett téves értékelést okozó önálló É-i fala megépítésére azért volt szükség, mivel az alapincézett építmény legalisó járósíntje jóval mélyebbre nyúlt a korábbi várfal alapozása aljánál. Ezt a kronológiát a későbbi fal É-i, külső síkjának kiképzése is alátámasztotta. De

hogy ez az utóbb említett mélység pontosan mit jelent, ekkor még nem is sejthettük, mivel betöltés további érdemi kitermelésére nem volt lehetőségünk, azt a várudvar átlagos szintjétől számított mintegy 4 m-es mélységig bonthattuk csak ki. Erősen lepusztult Ny-i és a jobb állapotban ránk marad K-i oldalfala ugyanakkor vitathatatlanul kötésben volt a roncsolt felülettel kibontakozó D-i falvonulattal. Az utóbbi tompaszögű kapcsolódása lakóépülethez azzal magyarázható, hogy az épület az itt már DNY felé hajló várfalhoz épült hozzá s az ezt követően általunk nagy- vagy mélypincének nevezett objektum alaprajzi szabálytalansága is annak utólagos kialakítására utalt. Mint már említettük, a lakóépület és a Ny-i bővítés közös falainak egyértelmű értékelése pusztulásuk mértéke miatt nem volt lehetséges, a falazatvizsgálatok azonban megerősítették, hogy a többször említett ÉK-i rámpa a második periódusú falazatban, annak szerves részeként került kialakításra. Arra azonban semmi nem utalt, hogy kapcsolatba lenne hozható a mélypince egykori közlekedési rendszerével, s ez utóbbi vonatkozásában később sem volt módunk érdemi megfigyelésekre.

Azt a feltételezést azonban már a feltárások ezen szakaszában is megfogalmazhattuk, hogy ez utóbbi nagyméretű pincetér kialakítása kapcsán kitermelt jelentős homokköves földtömeget – ez csak a 2005-ben elért mélységet figyelembe véve legalább 200 m³ volt – nem szállították el a várból, hanem az a meglévő várfalgyűrűn belül került elterítésre. Egy több mint 1 m vastag homokköves feltöltést az 1970-es években K-en, a torony környezetében állapítottunk meg,¹¹ hasonló megállapítást most a vár Ny-i végszakaszát É–D-i irányban átvágó kutatóárokban (4.kép) és a hozzá Ny-ról csatlakozó két szelvényszakaszban tehetünk. Itt ugyanis nem csupán a néhol már a bolygatatlan altalajig elbontott-lepusztult várfalat (vagy annak csupán a helyét) találtuk meg, de azt is kideríthettük, hogy K felé egy 20–30 cm vastag, az altalajjal könnyen összetéveszthető sárga, homokköves feltöltés húzódik az utolsó középkori járósínt alatt. Nem meglepő, hogy az 1970-es években végzett kutatások során erre itt nem is figyeltünk fel¹² – ez újabb bizonyítéka a csupán kutatóárkokkal, kis felületű bontásokkal végzett kutatásokból adódó,

¹¹ FELD 1985, 454.

¹² FELD 1985, 457., miközben maga a megállapításunk – a humuszos felső réteg alatt „jelentkező, közel vízszintes felületű keményebb homokkő az egykori udvarsíntet határozta meg” – alapvetően helyes volt, legalábbis a vár utolsó korszaka vonatkozásában.

tulajdonképpen elkerülhetetlen s csak nagykiterjedésű feltárásokkal korrigálható tévedéseknek. Bár ebből a sárga feltöltésből nem került elő jól értékelhető leletanyag, s az alatta húzódó barnás, néhol törmelékes rétegeket is csak részben vizsgálhattuk, az utóbbiak felszínéről származó néhány mázas, címerpajzsos illetve baziliskusszal díszített kályhacsempe-töredék azt valószínűsíti, hogy a várban állt Zsigmond-kori kályhák elbontását követően kerülhetett sor az említett tereprendezésre. Így bizonyosnak tűnik, hogy az első solymári erősség sem K-en, sem D-en vagy Ny-on nem rendelkezett egy közel vízszintes udvarsínttel, azaz kezdetben a természetes eredetű, egyenetlen, a hegyplató szélei felé lejtő terepszinten közlekedhettek a várban élők.

Az újkori falkiszédések miatt azt azonban már nem tudtuk megállapítani, hogy az erős ívvel forduló Ny-i várfal belső oldalához támaszkodó, két közel azonos, 4 m-es hosszúságú és 1 m szélességű, egymással párhuzamos K–Ny-i „falnyelv”¹³ – melyeket egy befelé nyitott, mintegy 6 m széles „torony” vagy toronyszerű építmény alapozásaként tudunk értékelni – még a sárga homokköves feltöltés előtt, vagy annak idehordása kapcsán épült-e meg, habarcsanyaguk mindenesetre élesen elütött a várfalétól.

A várfalakkal övezett területen a Vátya-kultúrához köthető rétegeket és jelenségeket nem vizsgálhattuk behatóan, kivételként itt csak az említett 3. árokban átvágott gödör említhető meg. Ugyanakkor vár kútjától D-re – már részben a várfal vonalán túl, lényegében a hegyoldalban – feltárhattunk egy különleges bronzkori objektumot. A jelentősebb méretű, teknő alakú gödör alját használata során egymás után legalább háromszor letapasztották/ledöngölték. Az objektum felső két, laza, hamus rétegeből nagy mennyiségű Koszider-korú leletanyag került elő. Elhelyezkedése újabb adalékkal szolgál a Várhegy középső-bronzkori topográfiájához, s alátámasztja azt a feltevést, hogy a plató (legalábbis D-i) szélén nem kell erődítésekkel számolnunk.¹⁴

Kutatásunk kiterjedt a lakóépület K-i oldalára is, az épület előtt itt nyitott szelvényben azonban csak azt tudtuk igazolni, hogy a DK-i sarok közelében található ferde támpillér az épülettel egyidős – talán egy, a keskeny DK-i térbe szolgáló feljárólépcső támasz-

tását szolgálta. A tőle É-ra, mélyebb szinten talált téglapadló értelmezése már nem volt lehetséges. Feltehető, hogy esetleges folytatását az a nagy beásás tette tönkre, amely minden bizonnyal Valkó Arisztid e részen végzett korai kutatásaival hozható kapcsolatba.

2006-ban a turisztikai projekt kivitelezésével párhuzamosan mintegy két hónapig folytatódott a feltárás – alapvetően két, egymáshoz kapcsolódó területen, a lakóépület alsó (tulajdonképpen pince) szintjén és a Ny-i mélypince területén. Emellett folyamatosan figyelemmel kísértük az építési munkákat, így a korábban tévesen kiépített É-i várfalszakasz korrekcióját, az ÉK-i új várkapu-építmény alapozását, a toronybelső burkolatépítését, s nem utolsósorban a közműépítést és a várudvar tereprendezését. Célunk főként a még feltáratlan területek, így a D-i várfal belső oldala előtt már korábban valószínűsített melléképítmények későbbi kutatási lehetőségének biztosítása volt. Ezt lényegében sikerült is elérnünk, miközben a határidők nyomása alatt a tényleges ásatási munkákat korántsem tudtuk minden esetben a szükséges tudományos alapossággal elvégezni. Ez nem annyira a lakóépület korábban nagyrészt már feltárt alsó tere kutatási munkáira vonatkozatható, hanem sokkal inkább a mélypince betöltésének kitermelésére – az utóbbi építmény falainak legalább terepszintig történő felfalazása ugyanis a projektvállalás egyik fontos eleme lett volna. Mivel azonban az utóbbi objektum összes falkoronáját illetve alját a rendelkezésre álló időben még így sem sikerült elérnünk, a terület feltárását végül félbe kellett szakítanunk, s a pince gödre körül csak egy ideiglenes korlát készült el a 2006. szeptemberi átadásig.

A lakóépület É-i, egykor egy hevederívvel megosztott terében egy téglapadló építése miatt volt szükség szintsüllyesztésre. Míg K-en az altalaj homokkőve csak egy vékonyabb, kevert feltöltés alatt jelentkezett – benne több, bizonyára a Valkó Arisztid által vezetett ásatásból származó, valószínűleg a K-i bejáratához tartozó, egyszerű élszedett profilú, édesvízi mészkőből faragott keretelemmel –, Ny-on már bolygatatlan rétegeket vizsgálhattunk. Kiderült, hogy a térrész közepén egy közel 150 cm széles gödör található, mely minden valószínűség szerint egy itt húzódó mélyebb pinceág természetes homokkőben kialakított „boltozata” átszakadásával keletkezett az épület pusztulása idején. Csúpn részleges kutatása során megállapíthatjuk, hogy ugyanaz a jellegzetes vörös, kevert, különösen sok téglát, vörös festésű vakolatot tartalmazó „salakos” pusztulási réteg tölti ki, melyet a hosszfalak mellett

korábban néhol 100 cm-es vastagságban is megfigyelhettünk a homokkő altalajon húzódó vékony agyagréteg felett (9.kép).¹⁵ Innen egy, az 1930-as évek ásatásaiból származó darabokkal¹⁶ megegyező profilú, jellegzetes budai mészmárgából faragott reneszánsz nyíláskeret-elem is előkerült.

A mélypince betöltéséből – a területet már egy egységes szelvényként kezelve – további 2–2,5 m vastag rétegsort sikerült elbontanunk, s erről egyértelműen megállapíthattuk, hogy lerakódására még a 18. század előtt kerülhetett sor. Kifejezetten falbontás-jellegű réteget 80–100 cm szélességben továbbra is csak a D-i fal előtt figyelhettünk meg. Ez arra utalt, hogy itt bizonyára az utóbbi belső síkjának jobb minőségű falazatát rabolhatták ki az 1700-as években. Az egyes rétegek többsége határozottan a pincetér közepe felé ereszkedett, ezt különösen a Ny–K-i tengelyben lehetett megfigyelni és dokumentálni. Egy itt, azaz a pince felett esetleg feltételezhető magasabb (kő)épület omlási-pusztulási vagy bontási rétege tehát továbbra sem mutatkozott, ehelyett inkább egy inkább folyamatos bemosódásból eredeztethető, csupán kevesebb törmelék tartalmazó, barna, 1500 körüli leletekben gazdag vastag réteget figyelhettünk meg, elsősorban a pince középső részén. Jelentősebb, nagyköves-habarcos omlásréteg csak az oldalfalak egy része mellett, főleg K-en jelentkezett, de ez a ma meglévő falak koronáinak pusztulásával is magyarázható.

Különös jelentőséggel bír azonban az a mélyebben fekvő, csak a tér K-i részén azonosított, néhol a 1 m-es vastagságot is elérő, jellegzetes barnásvörös, törmelékes réteg, amelyet főleg egy faszervezet lenyomatát megőrző vakolat- és kiégett tapasztás-darabok alkották, s amelyből hatalmas mennyiségű, különböző méretű vasszeg is előkerült. Mivel ez a Ny-i részen nem volt megfigyelhető, s elhelyezkedése is arra utalt, hogy K felől zuhant (vagy innen töltötték?) a pincetérbe, arra kell gondolnunk, hogy a lakóépület egy közelebről már nem azonosítható, kifejezetten favázás/faszervezetű szintjéhez/részéhez köthető, azaz egy ilyen építmény egykori meglétének bizonyítékaként értékelhető. Belőle és az alatta húzódó, hasonló vastagságú, faszenes, de már inkább egynemű feltöltődésből jelentős mennyiségű, különösen gazdag tárgyi leletanyag is napvilágra került, köztük részben megégett vastárgyak (főként fegyverek és lószerszámok), a 16. század

első felére keltezhető hazai és import asztali és konyhaedények, tálalakú kályhaszemek töredékei, majolika padlótéglák darabjai, üveg- és csonttárgyak, továbbá rendkívül sok állatcsont.

Feltűnő volt azonban, hogy a pincetér Ny-i felében (részben az eddig tárgyalt feltöltés alatt) jóval vékonyabb – kivétel nélkül meredeken K felé lejtő – rétegeket találtunk, melyek egy része kifejezetten a pincegödör természetes homokkő oldalának eróziójából származhat, s lerakódásuk mindenképp megelőzhette a faszervezetű építmény maradványait őrző betöltődés keletkezését (5–6. kép).

Az említett rétegek bontása során a K-i falban egy félköríves, profil nélküli kőkeretes ajtó került elő, kissé visszaugratva a falsíktól, egy részben leszakadt, téglából rakott áthidaló alatt. Küszöbe egy itt nyitott kutatóblokkban az udvarszint alatt mintegy 6 m-es mélységben jelentkezett (7. kép). Ez minden bizonnyal annak a lakóépület alá benyúló, homokkőbe vájt pinceágnak volt a bejárata, amelynek beszakadt „boltozatáról” már korábban szóltunk. Erre utalhat a küszöb felett húzódó jellegzetes homokkőves réteg is, amely ezen „kispince” pusztulása során ömölhetett ki erre a területre. A stratigráfia mindenesetre azt látszik bizonyítani, hogy csak ezt követően kerülhetett sor az említett lelet-gazdag felső rétegek lerakódására.

Míg a Ny-i pincefalból az elért mélységben (a sarkokat leszámítva) alig maradtak ránk részletek, teljes, de roncsolt falsíkot őrzött meg a pinceajtót magába foglaló, szabálytalan vonalú K-i fal. A legjobb állapotban az É-i (a korábbi várfal belső oldalához hozzáépített, állványgerendák fészkeit mutató) falazat volt, melynek egy markáns belső padkáját is meghatározhattuk. A D-i fal ugyanakkor igen roncsolt állapotban került elő, nagyobb mértékű pusztulása bizonyára az itt közel szabályos elrendezésben kialakított két (fülke formájában ránk maradt) szellőző/bevilágító aknának – azaz azok falszerkezetet meggyengítő szerepének – de főleg az említett, egyedül itt feltételezhető 18. századi falazatbányászatnak köszönhető (3.2., 7. kép).

Fontos megfigyelést tehetünk az említett, mélyebb hatol K-i kutatóblokkban, itt ugyanis úgy az É-i, mint a D-i oldalon – de az utóbbi helyen különösen markánsan – a tárgyalt K-i ajtó küszöbmagasságában vízszintesen záruló, mintegy 1 m magas lépcsős/ívelt falvisszaugrást azonosíthattunk, melyeket egy dongaboltozat vállal számára kialakított fészkeként értelmeztük. A boltív kiserkeszthető íve átfuthatott a kőkeretes pinceajtó felett, s legmagasabb pontja épp az É-i fal említett padkájának fele-

hetett meg (5.kép). S bár az építmény padló- illetve járószintjét nem sikerült elérnünk, az kétségtelenné vált előttünk, hogy itt egy meglehetősen ritka, kétszintes pincetér maradványaival állunk szemben, melynek még egy kisebb, részleteit tekintve ismeretlen K-i bővítménye is létezett.

A 2005–2006. évi hasznosítási-helyreállítási projekt lezárulta tehát nem eredményezte a solymári vár topográfiai-építéstörténeti kérdéseinek maradéktalan tisztázását, sőt a mélypince oldalfalainak elmaradt helyreállítása önmagában is további kutatásokat tett szükségessé. Ezért fogalmazódott meg az az elképzelés, hogy a munka a továbbiakban alapvetően az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Középkori és Kora Újkori Régészeti Tanszéke tanácsát keretében folytatódjon. A vár jó megközelíthetősége ehhez ideális lehetőséget teremtett, s mivel a szükséges anyagi háttérrel a Nemzeti Kulturális Alap támogatása mellett a nagyközség önkormányzata és a solymári Helytörténeti Alapítvány biztosította, 2007 és 2012 között összesen hat alkalommal, két-két hetes időtartamban, általában 15 fő középkor szakos régészhallgató végezte itt kötelező szakmai gyakorlatát, azaz dolgozott az egyes ásatási helyszíneken. Ezt egészítette ki 2007-ben további egy, 2008-ban pedig további három hetes feltárás, melyek célja alapvetően a helyreállítási munkák előkészítése volt. Így került sor előbb a D-i és a Ny-i, majd a K-i, s végül 2012-ben az É-i pincefalak udvarszintig történő felfalazására s kerítéssel történő lezárására (2. kép). Ezzel lényegében megvalósultak a 2006. évi projektben foglalt elképzelések, s a vár azóta is kedvelt turisztikai célpontként és helyi rendezvények helyszínéül szolgál.

Míg az eddigiek során tudatosan, s látszólag merően a feltárás kronológiáját követtük – valójában esettanulmányként kívántuk bemutatni egy jelentős mértékben elpusztult kisebb középkori vár kutatási lehetőségeit és különösen annak módszertani problémáit – a továbbiakban már tematikus, azaz topográfiai egységek szerint tárgyaljuk a 2007 és 2013 között végzett ásatások eredményeit.

Munkánk célja alapvetően négy terület minél teljesebb kutatása volt. Különösen fontos feladatként jelentkezett természetesen a mélypince betöltésének további kitermelése, amelyet azonban – elsősorban a rendkívül vastag és változatos rétegsor finom kéziszerszámokkal történő bontása és a törmelék technikai szempontból bonyolult és időigényes elszállítása miatt – végül hat év alatt sem sikerült befejeznünk. Emiatt természetesen a K-i pinceág, az ún. kispince feltárását sem tudtuk elvégezni. Másik

jelentős célunknak tekintettük a vár K-i, az itt álló torony körüli részének pontos alaprajzi tisztázását és rétegviszonyai további vizsgálatát. Ezt nagyrészt el is végeztük, így egy következő helyreállítási projekt keretében már különösebb tudományos előkészítés nélkül is megvalósítható a várfalak felfalazása és a végleges terepszint kialakítása. A harmadik helyszínen, a D-i várfal mellett, a kúttól K-re több kutatószelvényrel vizsgáltuk az itt feltételezett gazdasági építményeket. Itt több korszak emlékeit találtuk meg, melyek teljes területre kiterjedő feltárását azonban részben a várudvar megmaradt csekély növényzetének védelme, részben a későbbi hitelesítő kutatások lehetősége érdekében nem végeztük el. Végül hozzákezdünk a homokkősziklába vágott várkút 18. századi betöltése régészeti felügyelettel történő kitermeléséhez is. Itt bolygatatlan középkori lerakódást ugyan nem találtuk, de megállapíthattuk, hogy az egykori vízszint legalább 30 m-el lehetett a várudvar járószintje alatt.

A mélypince rétegeinek további kutatását először a tér D-i felében folytattuk. Először egy 2 m, majd egy újabb, 1 m széles sávban bontottunk a D-i pincefal előtt, átlagosan 1 m vastag betölt(őd)ési-pusztulási rétegsort termelve ki. Ezek továbbra is markánsan estek K és Ny felől a tér középső része felé. Míg K-en továbbra is általában barnás, szerves jellegű, vastagabb feltöltés mutatkozott, Ny-on a vékonyabb rétegsíkok egy része homokos, habarcos, törmelékes összetételű volt, bár faszenes anyagú is előfordult közöttük. Kiemelendő egy, néhol a 30 cm-es vastagságot is elérő, kifejezetten nyers, képlékeny, azaz gyúrható sárga agyagból álló réteg, amelynek lerakódása a középső pinceszakaszon ugyancsak megelőzte a 2006-ban nagyrészt már elbontott patiosos-vasszeges betöltődés létrejöttét. Általános megfigyelésünk volt ugyanakkor, hogy az egyes, sokszor csak kis területen azonosítható rétegek éles elkülönítése sokszor nem is lehetséges. Metszetrajzon történő dokumentálásuk (5–6. kép) így elkerülhetetlenül túlhangsúlyozza azok korántsem egyértelmű önálló jellegét, hiszen minden bizonnyal lényegében egyetlen, viszonylag rövid időszakban keletkeztek. Erre utalt a belőlük előkerült, továbbra is igen gazdag, változatos kerámiából, üveg- és fémtárgyakból álló, de kifejezetten egységes jellegű, a 15. század végére és a 16. század első felére keltezhető leletanyag is. Ebből kiemelendők a *losticei* és a Rajna-vidéki kőcserepedény-töredékek, továbbá egy zsákvászón nagyobb darabjai, mely utóbbiak a jelentős mélységből adódó nedves körülmények között maradtak meg. Egy majolika padló-

¹⁵ FELD 1985, 455.

¹⁶ Vö. FELD–LÁSZLÓ 1981.

tégla Hunyadi Mátyás emblémájával (12.kép) még a K-i pincerész vastag pusztulási rétegében feküdt.

A D-i pincefal nagyrészt végig kibontakozott a dongaboltozat számára kialakított, először a K-i részen megfigyelt fészkek, s ennek Ny-i végében még eredeti helyén megmaradt két sor téglák is. Ezek mérete (21–24×16–17×4–5 cm) megegyezett a K-i „kispince” ajtónyílása előtti roncsolt áthidalás tégláival – egyébként a betöltési rétegekből ezen típus mellett még 28×15–17×7–8 cm-es falazótéglák, egyszerű, vékony padlótéglák és tetőfedő cserepek töredékei is előkerültek, azonban nem különösen jelentős számban.

A D-i fal két, egykor mintegy 50 cm széles és hasonló mélységű bevilágítóaknája alsó záródásának tisztázására és a lepusztult Ny-i fal síkjának illetve falkoronájának meghatározására kisebb kutatóblokkokat mélyítettünk – ez ugyan módszertani szempontból nem tűnt vitathatatlannak helyes eljárásnak, a két falszakasz tervezett (s 2009-ben meg is valósult) visszaépítése miatt azonban elkerülhetetlen volt. Ennek során a Ny-i fal esetében arra a meglepő s még teljesen korántsem vitathatatlannak megállapításra jutottunk, hogy annak jelentős része nem sokkal megépítése után a pincetérbe dőlt. Középső szakasza az omlás idején még minden bizonnyal nedves habarcs későbbi kiszáradása miatt „összecementeződött”, csáknál is alig bontható, szabálytalan falazatömbként jelentkezett az előzőekben tárgyalt faszenes-habarcsos rétegsor alatt a pince Ny-i végszakaszán – ezzel magyarázható, hogy falsíkjának csak az ebbe a tömbbe befutó indulását tudtuk meghatározni a két (D-i és É-i) falsarokban.¹⁷ Bár nehezen értelmezhető, de ugyanakkor nem elképzelhetetlen, hogy még a kidőlést megelőzően hozzákezdtek hosszfalakban kihagyott fészkekben a tervezett K–Ny-i irányú, téglából rakott dongaboltozat építéséhez, legálábbis az első téglasorok elhelyezéséhez.

Az építkezés ezután félbeszakadt, a fal újjá- és a boltozat tényleges megépítésére már nem is került sor, amit még az is bizonyítani látszik, hogy a két D-i bevilágítóakna belső, azaz a pincetér felőli (bizonyára téglából tervezett) falazatát sem ismerjük, az ugyanis felül csak a boltozatra támaszkodhatott volna. A jobb állapotban megmaradt Ny-i falszakasz alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy az aknákat két, felfelé egyenletesen szűkülő kávája

és hátfaluk alul rézsűvel záruló alsó része nagyrészt téglából falazott volt. Ezt a téglanyagot azt követően, hogy a félbehagyott építkezés gödre legkésőbb a vár pusztulásakor illetve az azt követő évtizedekben nagyrészt feltöltődött, a már említett rétegmegfigyelések szerint a 18 században egy közel 1 m szélességben a D-i fal előtt ásott árokkal minden bizonnyal nagyrészt kibányászták. S hogy nem ez utóbbi tüntethette el az építkezés félbeszakadásának további nyomait, az bizonyítja, hogy ez a beásás épp azt a DNy-i sarkot nem érintette, ahol az *in situ* téglasorokat megtaláltuk.

A mélypince É-i oldalán ezt követően már végre lehetőségünk nyílt arra, hogy a továbbra is rendkívül lelet-gazdag – szinte egy szemétyűjtőként értékelhető – betöltési rétegsor finom bontását már a közvetlen hasznosítási/falazási igényektől függetlenül, csak tudományos szempontok alapján folytathassuk. Az egyes rétegek elkülönítési nehézségei természetesen továbbra sem szűntek meg, így ismét csak hangsúlyoznunk kell, hogy a pincetérben felvett K–Ny-i illetve É–D-i rétegmetszetek (5–6. kép) számos vonatkozásban csak tájékoztató jellegűek, s emiatt a fényképfelvételeknek sokkal jelentősebb a dokumentációs jelentőségük. Először az É-i, 2 m széles sávban bontottunk el a D-en már elhordott 1 m vastag rétegsort, s így a pince egész területén átlagban 4,5 m-es mélységig jutottunk az 1975-ben megkezdett kutatások idején itt volt gödör legmélyebb pontjától számítva. Ennek során Ny felé jellemzően elvékonyodó kevert, köves-habarcsos-faszenes betöltés alatt ÉNy felé erősen emelkedő, 20–30 cm vastagságú rétegeket találtunk, továbbá köztük csak kisebb-nagyobb felületben mutatkozó, gyakran tömbökben jelentkező agyaglerakódásokat és bizonyára az altalajt képező sárga homokkő lepusztulásával keletkezett homokcsíkokat.

A továbbra is igen gazdag és rendkívül egységes, a 16. század első felénél korábbra nem keltezhető leletanyag (cserepedény és üvegtöredékek mellett jelentős számú, részben megégett fémtárgy – többek között ásópapucs, nyílhegyek, vashogács (?), vasalások – és jelentős mennyiségű állatcsont) inkább a különböző barna, barnászörös, égett, faszenes pusztulási rétegekből került elő.

A feltárás eredményeként végig kibontakozott az É-i pincefal dongaboltozata számára tervezett fészkek. Feltűnő volt, hogy utóbbi előtt általában csak laza, köves törmelékét találtunk, s azt nem töltötték ki a mélyebben megfigyelt rétegek sem.

Ezt követően ugyanis az alsó rétegsor további kutatását egy 4×2 m-es területen kezdtük meg a pince

ÉK-i negyedében, azaz a K-i falban feltárt ajtónyílás előtt. Itt előbb barna, kevert feltöltésben haladtunk – ebből ugyancsak sok kerámia, fém (patkó, zablá), üveg, egy aranyozott tetőcserep-darab és néhány újabb textiltöredék került elő – majd nagy felületen előbukkant az az egynemű, leletmentes, néhol nagy tömbök alkotta, Ny felé ereszkedő sárga homokkőréteg, amelyet korábban már a K-re benyúló pinceág beomlásával hoztunk kapcsolatba. Ez azonban nem húzódott ki egészen az É-i falsíkjáig, nem töltötte ki a boltváll fészket. Ez arra utalhat, hogy az utóbbi törmelékes betöltése még azt megelőzően lerakódhatott, hogy a homokkőtörmelék a pinceajtón keresztül kiömlött a nagypince K-i felébe. Azt mindenesetre nem tudtuk rétegmegfigyelésekkel igazolni, hogy a D-i oldalhoz hasonlóan itt is leástak volna a 18. században – így az a tény, hogy a boltvállakba beépített téglákat már e részen sehol sem találtunk, inkább az építkezés félbeszakadására vonatkozó értékelésünket látszik alátámasztani.

A homokkőtörmelék alkotta réteg felületétől számítva még további 80–100 cm-t mélyítettünk, első sorban a megnyitott kutatóblokk Ny-i felében, ahol azonban a pince alját még nem értük el. Itt egyrészt egy közel 50 cm vastag, barna, egynemű, kifejezetten égett csíkokkal tagolt betöltést vágtunk át, amelyből a felső rétegekből ismertekkel megegyező jellegű és korú, továbbra is gazdag leletanyag került elő. Majd – már mintegy 80 cm-el a K-i ajtó küszöbszintje alatt! – egy nagyköves omlásréteg jelentkezett, benne téglákkal és faragott – széles, élszedett profilú – részben íves nyíláskeret-elemekkel (5., 8. kép). Ez utóbbiakat már nem emeltük ki, a mélyítést itt felfüggesztettük és a területet dokumentálás után visszatemettük.

Az utóbbi jelenségek egyértelmű értelmezése mindenesetre további kutatások nélkül nem lehetséges, hiszen a rétegtani kapcsolatot sem ismerjük még a K-i és a Ny-i falak előtti mélyebb szakaszok között. Az mindenesetre nem állítható, hogy egy beomlott téglaboltozat-rétegre bukkantunk volna. Ugyanakkor ma még azzal is számolnunk kell, hogy több omlás-pusztulás is érhet a nagypince területét. Így nem zárható ki az sem, hogy a kispince boltozatának beomlására még a vár végső pusztulását megelőzően kerülhetett sor. Az mindenesetre biztosnak tűnik, hogy a 16. század első felére helyezhető leleteket tartalmazó, az előzőekben leírt változatos rétegsor úgy az utóbbi sárga homokkőrétege lerakódását, mint a Ny-i fal középső része leomlását követően került a pincetérbe. Hogy ennek egy részét egy szándékos, szemétyűjtő-jellegű betöltésnek tekinthetjük-e, vagy mindez teljes egészében a vár pusztulása kap-

csán illetve azt követően történt betöltődés, ma még aligha dönthető el egyértelműen. Ehhez a jövőben a terület teljes feltárására lesz szükség.

A vár K-i, a toronyépítményt övező, de a 2006. évi projekt által már nem érintett területéről már az 1970-es években megállapíthattuk, hogy lépcsős terepkialakítása egyértelműen Valkó Arisztid 1930 körüli feltárásaival hozható kapcsolatba – ekkor a falak mellől elhordott törmelékét egyszerűen elterítették a várhegy platójának szélén. Ugyanakkor azt kideríthettük, hogy az utolsó terepszint erősen lejtethet ÉK felé, azaz ugyanúgy, mint a lakóépület és a torony közötti részen, a hegy legmagasabb természetes pontja D-en volt.

A tanasztás során – továbbra is az álló falakra merőleges kutatóárokokkal illetve a közöttük nyitott kisebb szelvényekkel, ugyanis a kutató felületeket minden ásatási szezon után vissza kellett temetnünk – mindekelőtt sikerült meghatároznunk az elbontott várfal vonalát és annak jelentősebb alapozás-részleteit (sőt, néhol a külső szint vonatkozásában felmenő részeit) is kibonthattuk. Alaprajza itt igen sok szabálytalanságot mutatott (3. kép 2.) – emiatt, s a területen megfigyelt számos beásás értelmezésére tett kísérletként 2007-ben azt a később tévesnek bizonyult feltevést is megfogalmaztuk, hogy vonalát a középkor végén részben módosították – de építési jellegzetességeit, méretét tekintve megfelelt a Ny-i részen vizsgált szakaszainak. É-on a toronyhoz épített É–D-i fal vonalán túl egyenes vonalban futott K-re, majd egy támpillér-jellegű, vastagabb sarokrész után érdekes, lapos S-vonalban fordult DK felé, hogy utána a torony falával párhuzamosan csatlakozzon a D-i várfal még 2001-ben feltárt íves végződéséhez.

Az említett S-vonalú falszakaszon megfigyelt jelenségek ugyanakkor felvetették annak a lehetőségét, hogy itt keressük az erősség első bejáratát – azt ugyanis az eddigi kutatások során teljes biztonsággal nem lehetett eldönteni, hol lehetett a vár kapuja.¹⁸ Egy 2 m-es, egyenes szakaszon a fal szélessége csupán 120 cm volt, s míg ettől D-re a „szokásos” 140 cm-es mérethez még egy 80 cm-es felmenő falszakasz is tartozott, É-ra ugyancsak jóval magasabban maradt ránk a hasonló jellegű visszabontott fal. Feltűnő volt, hogy egy, a falsíkra merőleges lépcső pontosan ott jelentkezett, ahol D-en a falvastagság vált. Kézenfekvő lenne ezt egy, a várfalban kialakított egykori nyílás káva-maradványaként értékelni,

¹⁷ A fal helyreállítása, pontosabban újjá- vagy megépítése során lényegében ennek a tömbnek a vízszintre lefaragott részére támasztották az új nyugati támfalat!

¹⁸ Ennek megfelelően a 2006-ban megépített faszerkezet csak utalás az egyik lehetséges (késő középkori) helyszínre.

ez ellen azonban egyrészt az a megfigyelésünk szól, hogy maga a falkorona itt mélyebben található, mint az egykori külső járósínt, másrészt pedig az a tény, hogy nincs meg az É-i párja, a falazat itt szabálytalanul, visszabontás nyomait mutatva emelkedik. Az értékelést természetesen az is befolyásolja, hogy ez ideális helye lenne egy, a várhegy K-i oldalán húzódó árok felett feltételezhető fahíd érkezési pontjának – a várba ma felvezető utat ugyanis csak a 2000-ben kezdett helyreállítási munkák során alakították ki munkagépekkel. Végül azonban mindez még nem szolgál elegendő alapként egy várkapu itteni feltételezésére, hisz lehetséges, hogy csupán egy falazással kapcsolatos technikai megoldásról van szó.

Érdemes azonban arra is kitérni, hogy ugyanitt a várfal mellett azonosíthatunk egy K felé lejtő, kifejezetten lejtő, középkori külső szintként értelmezett felületet, melyről megállapíthatunk, hogy egy legalább 50 cm vastag, egynemű bronzkori réteg felszíne. Ebbe ásták bele a várfalat, maga a 20–30 cm széles alapozási beásás is megfigyelhető volt, sőt, egy szakaszon a lejtő felület felett egy 6–8 cm vastag, meszes, építési réteg is, amely ráfutott a fal alapozási kiugrására.

A feltárt falvonulaton belüli terület É-i részén már korábban sem találtunk olyan egyértelmű rétegvizszoxyokat, mint a torony K-i falához futó kutatóárokban, ahol egy egységes, 1452 utánra helyezhető homokkőves feltöltést azonosíthatunk.¹⁹ Ez részben az újkori falbontásokkal kapcsolatos, itt a középkori rétegeket is érintő földmunkákkal, részben korábbi, részleteiben nem ismert építkezések bolygatásaival volt magyarázható – s ezt erősítették meg az itt végzett újabb feltárások is. Ugyanakkor az is kiderült, hogy a torony közvetlen környezete – pontosabban a várterület DK-i sarka – sem feltétlenül egyetlen szakaszban került feltöltésre. Az itt 100–150 cm vastag rétegsor több helyen legalább két, egymástól faszemes-törmelékcsikkal elválasztott, de ugyancsak a jellegzetes homokkőves-agyagos jelleg által meghatározott részre volt választható (10. kép).

Az azonban egyértelműen bizonyítható volt, hogy az É-i területet is jelentős mértékben feltöltötték, itt a rétegek néhol meredeken estek Ny-ról K felé. Hasonló lehetett a helyzet a korai belső járósínt esetében, bár azt nem minden kutatóblokkunkban értük

el. Ami ez utóbbi földmunkák kronológiáját illeti, kiemelendő, hogy úgy a várépítés korából származó szintről, mint magukból az általában markánsan sárga, néhol kifejezetten agyagos rétegekből – ha nem is nagy számban – jellegzetes Zsigmond-kori kályhacsempe- és kályhaszem-töredékek kerültek elő, s teljes mértékben hiányzott a mélypincéből ismert középkor végi leletanyag.

A területet Ny felől lezáró É–D-i fal mellett megfigyelhettük annak az említett feltöltésen húzódó építési rétegeit – s így meghatározhattuk a terület legkésőbbi járósíntjét – miközben az erősség ÉK-i sarkában feltárt, bontási törmelékkel kitöltött mély beásás/gödör értelmezése nem volt lehetséges. Nem zárható ki az sem, hogy itt még további építmények maradványait is elbontották a 18. században.

A várudvar D-i oldalának közepén, a kúttól K-re, több szakaszban egy, a várfal belső oldalához kapcsolódó, 8×7 m-es területet kutattunk, úgy, hogy annak É-i belső része (egy U formájú alaprajznak megfelelően) feltáratlan maradt. Célunk annak a feltételezett melléképületnek a vizsgálata volt, melynek zárófala alsó téglasorát az 1970-es években a lakóépület K-i záródása vonalában, a D-i várfalra merőleges kutatóárokban véltünk azonosítani. Ennek párja a Ny-i részen nem került elő, ahogy az É-i lezárását sem találtuk már meg. Egy egykori építmény szintjét csak egy habarcsos építési réteg jelezte, amely egy itt csupán egy 20–25 cm vastag sárga, néhol kifejezetten agyagos feltöltésen húzódott. Az utóbbiból előkerült pénzek – Zsigmond és Albert veretei – azt valószínűsítették, hogy itt ugyanarról a feltöltésről lehet szó, amelyet már úgy a vár Ny-i, mint a K-i részén is megfigyelhettünk. Alatta É-on már a bolygatatlan homokkő altalajra, D-en viszont egy hasonló anyagú, de korábbi, bizonyára a várfal emelése kapcsán végzett tereprendezéshez köthető vékonyabb feltöltés alatt, egy közel 50 cm vastag bronzkori rétegsorra bukkantunk.

Míg ettől K-re a várfalhoz kapcsolódó felső rétegeket az erózió már több mint 1 m-es szélességben elpusztította, az udvar felől húzódó kisebb törmelék-domb alatt a keresett építmény egykori téglapadlójának összefüggő habarcsaljzatát tárhattuk fel egy 250×150 cm-es felületen. Ezen még az É–D-i irányú téglasorok lenyomata is pontosan dokumentálható volt, a téglaméret így 29–30×16×? cm-nek bizonyult. Sajnos az már nem volt eldönthető, hogy az aljzat szélei utalnak-e az egykori épület elhelyezkedésére, ugyanakkor nem kizárt, hogy az említett, korábban megfigyelt téglasor sem felmenő fal, hanem csupán e padló részlete volt. Mivel egykori függőleges szer-

kezetek (cölöpváz, borona- vagy egyéb anyagú fal) egyértelmű nyomait nem sikerült megfigyelniük, az építmény alaprajzát sem rekonstruálhattuk.

Előzményeit s így a mélyebb rétegeket ugyanakkor végül a D-i várfal melletti 3 m-es sávban kutattuk (11. kép). Itt kiderült, hogy a felső padló-maradványok alatt, néhol 40 cm vastag sárga agyagos-törmelékeltöltési rétegekkel fedve, korábbi gazdasági épületekre utaló kemencemaradványok találhatóak, melyek tapasztott-átégett sütőfelületének nagy része is megmaradt. Teljes feltárásukra azonban nem vállalkoztunk, így közelebbi értékelésük még nem lehetséges. Mélyebben, egy kifejezett homokkőtörmelék-csikot elbontva itt is bronzkori jelenségek – köztük valószínűleg egy földbe mélyített lakóobjektum – jelentkeztek.²⁰ Ezeket – ugyanúgy, mint szinte a várhegy minden pontján – a középkori várfal építésekort vágták át.

Mivel vár kútjának betöltését korábban csak részlegesen bontottuk ki, a kutatások utolsó két évében kísérletet tettünk teljes feltárására. Az alul függőleges tömböket alkotó homokkősziklába vágott, néhol csupán 2 m-es átmérőjű objektumból lényegében végig egységes sárga homokos-habarcsos földet termeltünk ki, amely csak nagyon kevés késő középkori leletet tartalmazott. Az egykori vízszintet nem értük el, eddig az udvarszíntől számított 27 m-ig jutottunk (5. kép).

Végül a Várhegy Ny-i oldalában félkörívben húzódó, kívül földtöltés övezte árok korának meghatározására nyitottunk egy arra merőleges, 7 m hosszú kutatóblokkot. Megállapítottuk, hogy itt valószínűleg egy őskori teraszba ástott középkori védőműről lehet szó, melynek átlagban 120 cm vastag rétegsort eredményező feltöltődése jelentős fém-, üveg- és kerámialeleteket tartalmazott a vár életének utolsó korszakából.

Összefoglaló értékelésként megállapítható, hogy bár a solymári középkori erősség teljességre törekvő feltárását a jelen beszámolóban tárgyalt egy évtized alatt sem tudtuk elvégezni – kérdéses természetesen, hogy egy ilyen feladat egyáltalában megoldható-e ma a gyakorlatban – az eddig végzett ásatások jelentős eredményeket hoztak, miközben fontos kérdéseket továbbra is megválaszolatlanul hagytak.

Az egyértelműnek tűnik, hogy az Anjou-kor legjelentősebb főúri családjai közé tartozó Lackfiak 1355 és 1390 között emelt vára – egy ennél pontos-

sabb építési idő meghatározását a régészeti leletek sem teszik lehetővé²¹ – egy 26×80 m-es területet övező várfalból és az annak belső oldalához épített, 10×17 m-es külső méretű lakóépületből – palotából – állt. Az utóbbi felső, azaz tényleges lakószíntjeit nem ismerjük, ahogy azt sem tudjuk, hol kell keresnünk az erősség külső kapuját. Korai gazdasági építmények maradványai a D-i várfal mellett ismertek, a talán már kezdetben kialakított kút mellett. A lakóépületben állhatott az az (egy vagy több) mázas cserépkályha, amely télen is olyan lakáskomfortot biztosíthatott, hogy birtokosa – így Zsigmond király, akik 1404-ben oklevelet keltezett a várban²² – időnként, így vadászatok alkalmával itt meg is szállhatott. Kifejezett uralkodói-főúri lakóhelynek, rezidenciának ugyanakkor már mérete miatt is aligha lehetett alkalmas, lényegében egy, már a 13. században is kedvelt²³ erősség-forma viszonylag kései példájának tekinthető.

A birtokosának személyével a mindenkor királyi hatalom erejét tükröző vár – amelyet fennállása idején úgy az uralkodó, mint a leghatalmasabb főúri családok igyekeztek fennhatóságuk alatt tartani, hiszen a királyság közepén, mint hatalmi bázis, fontos szerepet játszhatott – további építéstörténetének számos pontja azonban még tisztázatlan. Ez alapvetően a lakóépület mintegy 8×12 m-es külső méretű bővítése megítélésére vonatkozik, melynek építését az ásatási megfigyeléseinkre alapozott feltételezéseink szerint Ny-i pincefalának menet közbeni beomlása miatt félbehagytak. Nem térve ki most e helyzet meggyőző rekonstrukciójának problémáira – tehát arra, hogy miképp képzelhető el egy középkori vár élete az udvar közepén tátongó 6–7 m mély gödörrel – kérdéses ezen építkezés időpontja is, továbbá feltételezhető kapcsolata a vár más pontjain igazolható munkálatokkal.

Kézenfekvőnek tűnik, bár közvetlenül nem bizonyítható, hogy az építmény DNy-i sarkában feltárt kisebb szemétdömr²⁴ annak építése kapcsán keletkezett, így az abban talált érmék alapján 1460 lenne a munkák *post quem* időpontja. Ugyancsak logikus, de közvetlenül szintén nem bizonyítható ugyanakkor az a feltevés, hogy nagyrészt a bővítés ter-

¹⁹ FELD 1985, 454. – itt kell megjegyezni, hogy az 1976. évi 7. árokban talált ún. metéltmázás korszóhoz köthető egyértelmű rétegvizszoxyokat nem sikerült meghatározni, az valószínűleg már az újkorban bolygatott betöltésből került elő.

²¹ A vár történetére, így az írott forrásokra lásd: ENGEL 1996, 413., továbbá FELD 1985, 451–453., az utóbbi munkában (454.) utalással a várfal építési rétegekből előkerült cserépedény-töredékekre.

²² FELD 1985, 452.

²³ FELD 2015, 359.

²⁴ FELD 1985, 456.

²⁰ Az őskori objektumok értékelését Vicze Magdolna végzi, emiatt dolgozatunkban ezek kérdésére bővebben nem térünk ki.

vezett kétszintes pincéje számára kitermelt – mai ismereteink szerint legalább 300 m³ – sárga homokkötörmelékéből származik az, a vár szintje minden részén megfigyelt, bár többretegű feltöltés (K-en néhol több mint 100, de Ny-on és D-en is néhol 50 cm-es vastagságban). Az utóbbiból ismert legkésőbbi pénzt 1452-ben verték,²⁵ s ez nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy a két jelenséget kapcsolatba hozzuk egymással. Ugyanakkor természetesen nem szabad feltétlenül csupán egyetlen „feltöltési akcióval” számolnunk, mint láttuk, a rétegek korántsem voltak mindenütt egységesek – ez természetesen egy azonos időben végzett földmunka esetében sem várható el – sőt, még azzal is számolhatunk, hogy a kútásás során kitermelt homokkötésű földanyagot terítették el a várudvar egyes részein.

Az adatok így tehát a mélypince építését tekintve legkorábban az 1453 és 1481 közé helyezhető Garai-birtoklás²⁶ időszakára látszanak utalni, miközben korántsem zárható még ki egy későbbi időpont sem. Az ásatás során előkerült, a hasonló lelőhelyeken nem éppen gyakori Mátyás-emblemás majolika padlótegélák (12–13. kép)²⁷ itteni előfordulása leginkább Corvin János ezt követő váruraságával lenne magyarázható, de azok eddig csak a bővítvény felső betöltési rétegeiből ismertek. Ha azonban az építkezést kapcsolatba hozzuk a jelentős K-i feltöltésekkel, egy lehetőséget nagy valószínűséggel ki kell zárunk – azt ugyanis, hogy a bővítvény emelését II. Ulászló 1500 körüli reneszánsz építkezéseihez kössük. A korábbi megfigyeléseink szerint²⁸ ugyanis ekkor nem csupán a 14. század végi lakóépület átépítésére, a nyéki királyi villák kőfaragóihoz köthető nyíláskeretekkel való díszítésére került sor, de a DK-i négyzetes torony emelésére is – mégpedig azt a tárgyalt feltöltési rétegekbe alapozták! Természetesen elvileg itt is számolhatunk több építési periódussal, azaz a torony akár a 16. század egy későbbi időszakából is származhatna, kérdéses ugyanakkor, miért és ki lehetett az építetője? A kérdések és hipotézisek sorát természetesen lehetne folytatni – hány évvel a feltöltés után lehet abba egy épületet alapozni, lehetett-e egy építkezés emléke a torony és az azt a várfallal összekötő É-i és D-i fal, mikor emelheték a feltehetően ugyancsak feltöltött területen állt Ny-i, bizonyára toronyszerű épületet

– biztosabb megállapításokat azonban ismereteink jelenlegi szintjén aligha tehetünk.

Függetlenül Ny-i bővítvénye sorsának megítélésétől – tehát hogy az, falainak részleges omlása után valóban csak szemétygyűjtőként szolgált-e és végső feltöltődésére csak a vár pusztulása után került volna-e sor – az átépített lakóépület bizonyára alkalmas lehetett urának hosszabb itteni tartózkodására is. Bár a korszak mázas cserépkályháit nem ismerjük a várból, a reneszánsz kőfaragványokkal ellátott épületrész s talán egy kifejezetten faszerkezettel épített külön lakószint akár királyi igényeket is kielégíthetett. Így könnyen elképzelhető, hogy 1526 után néhány évig Bakics Pál és családja rezidenciájaként is szolgálhatott. Az azonban csak egy a lehetséges feltevések közül, hogy éppen az ő birtoklása idején választották volna le az említett falakkal a vár K-i részét, mintegy elővárat alakítva ki a lehetséges fő támadási irány felé. A vajda néhány évvel később a csókakői várban folytatott építkezései egy ilyen hevenyészett megoldással szemben sokkal inkább a modern hadiépítészet formáinak ismeretét bizonyítják. A korábban belül nyitott kaputornyot ott épp ekkor zárták le egy fallal a várudvar felé, ezért az sem valószínű, hogy ő lett volna Solymáron a Ny-i védőmű építetője.²⁹

Az eddig már részben feldolgozott – s túlnyomórészt a máig tehát egyértelműen még nem értelmezhető mélypincéből származó – leletanyag (14–16. kép)³⁰ vitathatatlanul bizonyítja, hogy az oszmán hódítók már nem szállták meg, de legalábbis nem használták a várat. Az 1930-as évek ásatásain előkerült 1561. évi dénár³¹ ez ellen nem szolgálhat bizonyítékként, hiszen a talán már 1541-ben felégetett, majd fokozatosan romba dőlt erősséget a környék lakói természetesen később is felkereshették. Ekkor még aligha a kőbányászat szándékával, arra csak a 18. század első évtizedeitől került sor, melynek eredményeképp a középkori solymári vár felszín felett álló maradványai hamarosan eltűntek a várdomb platójáról.

²⁹ HATHÁZI 2010, 100–117.

³⁰ A kerámiaanyagot Tóth Tünde, az üvegleleteket Megyeri Edit, a fémtárgyakat Kolonics Bence dolgozta illetve dolgozza fel egyetemi szakdolgozatban.

³¹ ENDRÓDI–FELD 1980, 269.

István Feld

Archaeological excavations in Solymár Castle, 2001–2013

Keywords: *research excavation, research history; Solymár; Várhegy, County Pest; Bronze Age settlement, late medieval castle ruins, architectural history*

The scanty remains of the late medieval castle are located on the oval plateau of the Várhegy [Castle Hill] by Solymár (id. no. 11417; MRT 7, Site 25/6; Fig. 3. 1) overlooking the valley between the Pilis and the Buda Mountains on the northern outskirts of Budapest; the little that had survived the 18th century stone robbing activity was first excavated by Arisztid Valkó, an amateur archaeologist between 1929 and 1934, who also uncovered the extensive remnants of a hilltop settlement of the Middle Bronze Age Ványa culture. His research was discontinued and in the lack of an examination of the layer sequence and relationship between occupation levels, he was unable to clarify the relationship between the buildings he had discovered: the lower level of a ca. 10 m×17 m large residential building, the remnant of a ca. 7 m×7 m large tower (external dimensions) and the 17 m long wall section adjoining the latter, and neither was he able to reconstruct the groundplan of the castle.¹¹

His trenches were not backfilled for many decades. The investigation of the castle's area was undertaken between 1972 and 1977. The smaller excavations conducted at this time involved the opening of trial trenches and a few sounding trenches, in which the last medieval occupation surface could be identified alongside the main features of the groundplan and the most important periods in the castle's architectural history.² At the same time, a few details such as the rampart preserving wood imprints on its outward sloping, mortary surface (perhaps indicating a former flight of steps) elude interpretation.³

In 2000, an unprofessional wall conservation was performed that led to the destruction of major prehistoric and medieval layers. To cut the losses, a smaller excavation was conducted in 2001,⁴ which clarified the line of the castle wall in the south-east and also yielded a information on the strongly demolished western end of the building. We began the removal of the fill of an adjoining, 9 m×5 m large building (interior dimensions) that first appeared to be a pit. We continued its excavation in 2004. We excavated a roughly 2.5 m layer sequence that yielded some 1500 finds.

In 2005, the local government of Solymár won a major grant for the development of the castle into a tourist attraction. The project called for the reconstruction of the wall above the ground surface, the partial reconstruction of the residential building, the indication/presentation of the assumed castle gate and the well using modern architectural techniques and the rebuilding of the tower's remnants into a look-out. The goal of the excavations preceding this work was to uncover the castle's demolished walls and to clarify the stratigraphic relations of the residential building and its western annex. Thus, we could not undertake the study of other topographic and stratigraphic issues. Additionally, the available funds were insufficient for presenting the castle's eastern part.

Taking the partly already known groundplan as a starting point, we first clarified the line of the castle wall in the western two-thirds of the castle hill by opening trenches perpendicular to its assumed line. Next, we uncovered the remnants of the castle wall sections between the trenches, which was 140 cm thick on the average and had been built from locally mined sandstone. In many cases, however, we only found the bedding trench of the wholly robbed former wall (Fig. 1). The wall had often cut through thick homogeneous prehistoric layers and pits. We rarely found any medieval architectural or fill layers on the inner side of the walls owing to erosion.

One major result of our excavation was the discovery that the northern wall incorporating the above-

²⁵ FELD 1985, 455.

²⁶ ENGEL 1996, 413.

²⁷ Feldolgozásukat Baráth Carmen Anita végzi

²⁸ Lásd erre FELD–LÁSZLÓ 1981.

¹¹ The footnote texts can be found in the Hungarian study.

mentioned rampart of unknown function of the residential building's western annex was not identical with the genuine castle wall. The latter's line was often indicated by no more than a ditch in front of the outer side of the former. It originally adjoined the north-western end of the residential building with a slight curve, suggesting that during its initial period, the castle was enclosed by a wall of irregular oval form following the natural outline of the plateau (Fig. 3. 1). The residential building was set against its inner side in the north from the very beginning.

We found that the western annex was clearly later in relation to both the castle wall and the residential building; the need for the construction of a separate northern wall was necessary because the lowermost level of the cellared building lay much deeper than the floor of the earlier castle wall's foundation. The building's strongly decayed western wall and the better preserved eastern wall was bonded to the decayed southern wall section. We assumed that the substantial amount of earth mixed with sandstone that had been removed when the cellar was dug was not transported away from the castle, but was spread over the area enclosed by the castle wall. We found a fill mixed with sandstone that was 1 m thick on the average in the east, in the area of the tower, in the 1970s,⁵ as well as in the trench that cut through the castle's western end (Fig. 4), where we noted a 20–30 cm thick yellow fill mixed with sandstone underneath the last medieval occupation level. Although this fill did not yield any distinctive finds, the few glazed stove tiles recovered from the underlying layers suggest that this earth-moving operation occurred after the dismantling of the stoves built in the first third of the 15th century.

However, we were unable to determine when the two wall sections of roughly the same size built against the curved western wall section – which we interpreted as the foundations of a ca. 6 m wide tower open towards the castle's interior – had been built. Their mortar differed from that of the castle wall.

We had no opportunity to examine more closely the layers and features of the Vátya culture in the area enclosed by the castle wall. We only uncovered a larger Bronze Age feature that lay on the hillside, south of the castle's well. Its loose, upper ashy layers yielded a substantial number of finds dating from the Koszider period. The location of this feature offers new information on the Middle Bronze Age topography of the castle hill and supports the assumption that there were no fortifications on the plateau's perimeter, or at least along its southern perimeter.⁶

Simultaneously with the construction work in 2006, we investigated the lower storey of the residential building and the western cellar. We did not manage to excavate down to the latter's floor level during the allotted time and had to break off its investigation.

There was a smaller pit in the residential building's western part, which can probably be identified with the collapse of the "vaulting" over a part of the cellar dug into the natural sandstone at the time the building perished. It was filled with the same red, mixed destruction debris containing large numbers of bricks and red-painted plaster fragments, which we had observed above the thin layer of clay over the sandstone, sometimes accumulating to a thickness of 100 cm (Fig. 9).⁷ A typical Renaissance door or window frame was brought to light from this layer.⁸

We cleared a several meters thick layer sequence of the cellar's fill in that year. We only found a layer indicating demolishing in the Modern Age in front of the southern wall. We found no traces of a debris, destruction or demolishing layer originating from a higher (stone) building that had once possibly stood over the cellar; what we documented was a layer sequence rich in finds dating from around 1500 and animal bones that had been continuously inwashed. Most of these layers sloped towards the cellar's middle part. Mention must be made of a lower-lying, typically brownish-red debris layer in the area's eastern part that reached a thickness of 1 m in some spots, which was predominantly made up of plaster and burnt daub fragments preserving the imprints of a wooden structure and yielded a vast number of iron nails of differing sizes. The location of this layer suggested that it had been deposited the cellar from the east.

It was quite striking that we found much thinner layers that sloped more strongly eastward in the western part of the cellar, a part of which could be attributed to the natural erosion of the cellar's natural sandstone

^{2,7} The excavations between 2001 and 2013 were directed by the present author, assisted by Magdolna Vicze during the investigation of the prehistoric features. Some of the points made in the brief report on the 2001 season (FELD 2003, 214) have seen been modified.

side, and their accumulation quite obviously preceded the fill preserving the remains of timber-framed structure (Figs 5–6).

During the excavation of the fill, we found a semicircular stone-framed door. Its threshold lay some 6 m below the courtyard's level (Fig. 7). It seems likely that it was the entrance to the cellar part dug into the sandstone extending under the residential building whose collapsed "vaulting" was mentioned in the above. While very little survived of the cellar's western wall, the entire face of the eastern wall with the door frame was preserved. The northern wall was the best preserved, of which a prominent platform also survived. The more extensive decay of the southern wall can probably be attributed to the two air vents and the 18th century robbing of the walls, which most likely occurred in this area only (Fig. 3. 2, Fig. 7).

We identified a ca. 1 m high recess with curved upper edge on the eastern, northern and southern side of the wall in line with the height of the eastern door's threshold, which we interpreted as the bed for the shoulder of a barrel vault. The vault ran above the stone-framed cellar door and its highest point was probably in line with the platform in the northern wall (Fig. 5), from which we concluded that we had in fact found a double-storey cellar.

From 2007, the investigations in the castle were continued as part of the field training school of the medieval archaeology students of the Eötvös Loránd University in Budapest. We rebuilt the walls of the cellar up to the courtyard level, beginning with the southern and western wall, continuing with the eastern wall and, in 2012, with the northern wall (Fig. 2). The goals of the 2006 project plan were accomplished and the castle is now a popular tourist destination and the setting of countless local events.

During the archaeological field training, one of our main priorities was a meticulous study of the cellar's infilling. However, we did not complete this task during the six years. During the careful clearing of the layers, we often observed raw, workable clay between the sandy-mortar levels that were often difficult to distinguish from each other. Their documentation in drawing (Figs 5–6) inevitably accentuates their hardly independent nature since they accumulated during a single, relatively brief period of time, which is also supported by the rich and varied assemblage of kitchen- and tableware and glass and metal objects that can hardly be dated to before the earlier 16th century. The more noteworthy pieces include stoneware pottery fragments from Lostice and the Rhine region, a gilded roof tile fragment, bowl-shaped stove tiles, a high number of metal artefacts, many of them burnt, such as a spade shoe, arrowheads, a cauldron, iron fittings, weapons and horse harness as well as larger pieces of burlap, which were preserved under the humid conditions in the greater depth. A majolica floor tile with the emblem of Matthias Hunyadi (Fig. 12) lay in the thick destruction level of the cellar's eastern part.

The entire bed of the barrel vault was uncovered in the southern cellar wall and two courses of bricks were preserved at its western end. The lower end of the two air vents in the southern wall was made from bricks of identical size. In the case of the western wall, we found that a significant portion had collapsed soon after it had been built. Its middle section had probably become cemented owing to the later desiccation of the still wet mortar, and was preserved as an irregular block of wall at the cellar's western end under the above-mentioned layer sequence – explaining why we could only identify its face extending to this block in the two (southern and northern) corners.⁹ Construction work was abandoned and neither the wall, nor the vault was rebuilt.

We investigated the lower layer sequence over a 4 m×2 m large area in the cellar's north-eastern quarter. We found a westward sloping yellow sandstone layer underneath the brown fill, which we associated with the collapse of the cellar part extending eastward. Below this, we cut through a fill with burnt stripes, whose upper part yielded a rich array of finds of the type identical with and dating from the same period as the material from the upper layers. Some 80 cm under the threshold level of the eastern door, we found a debris layer with large stones containing bricks and carved, partly curved, chamfered door or window frame elements (Figs 5, 8). We did not lift the latter and we backfilled the area after its documentation. The interpretation of the latter phenomena is impossible without additional investigations. We cannot claim that we had found the remains of a collapsed brick vaulting. At the same time, we must also reckon with the possibility that the cellar had suffered several collapses and other damages.

We were able to determine the line of the demolished wall in the castle's eastern part, in the area of the tower, by opening a series of trenches perpendicular to the wall and smaller trenches between them. We also uncovered sections of the foundations. Although the groundplan was rather irregular (Fig. 3. 2), its main

traits and size conformed to the section investigated in the western part. In the north, it ran eastward in a straight line, extending beyond the north to south wall adjoining the tower, and following a buttress-like, thicker corner, it turned south-eastward along a slight S-shaped line, ending in a line parallel to the tower's wall up to the previously excavated curved part of the southern wall section.

Certain observations made along the S-like line of the wall suggested that the first entrance to the castle lay in this area; previous research was unable to determine the exact location of the gate.¹⁰ A 2 m long, straight section of the wall was only 120 cm thick, while to its south, the wall had its "usual" thickness of 140 cm and even an 80 cm high wall portion was still extant.

We did not find as clear-cut a layer sequence in the northern part of the area enclosed by the wall as in the trench extending to the tower's eastern wall, where we identified a homogeneous fill with sandstone that was 100 cm thick on the average.¹¹ It also became clear that the immediate area around the tower was not necessarily filled up at the same time (*Fig. 10*). Regarding the date of this major earth-moving operation, rectangular and bowl-shaped stove tiles dating from the first third of the 15th century were recovered from the level corresponding to the construction of the castle as well as from the yellow layers, while late medieval finds resembling the ones brought to light from the cellar were entirely lacking.

We investigated an 8 m×7 m large area in the middle of the southern part of the castle's courtyard. Although we were unable to locate the walls of the outbuilding that had once stood here, and the upper layers associated with the inner side of the castle walls were destroyed by erosion, we did find the mortar foundation of the one-time brick floor of the sought building under a heap of debris. A 20–25 cm thick yellow fill lay underneath the mortar. The coins from this layer – issues of Sigismund of Luxemburg (1387–1437) and Albert Habsburg (1437–1439) – suggest that this was the same fill as the one observed in the castle's western and eastern part (*Fig. 11*). After clearing this layer, we uncovered oven remains indicating the presence of a former outbuilding. Deeper still, after clearing a level of sandstone rubble, were Bronze Age features, the remains of what was probably a sunken house.

During the final excavation seasons we excavated the castle's well. We removed a homogeneous yellow sandy fill mixed with mortar, which contained few late medieval finds. We excavated down to 27 m from the courtyard's level (*Fig. 5*).

Summing up the main findings of our research, we may say that Solymár Castle was essentially made up of a castle wall enclosing a 26 m×80 m large area with a residential building measuring 10 m×17 m (exterior dimensions). It was built by the Lackfi family, one of the most significant aristocratic families of the Angevin period, between 1355 and 1390 – a closer dating is not possible, even based on the archaeological record.¹² The number of possible storeys of the residential building remains unknown, as does the location of the castle's entrance. We found the remains of an early outbuilding by the southern castle wall, near the well. We know that there was one tiled stove (perhaps more) in the residential building, which provided the necessary creature comforts even in winter and that its owner – for example King Sigismund of Luxemburg, who dated one of his charters of 1404 in the castle¹³ – had lodged here when hunting. However, the castle was unsuitable for serving as a royal or aristocratic residence owing to its size and it can therefore be essentially regarded as a late example of a stronghold type that was popular already in the 13th century.¹⁴

Several details of the castle's later architectural history remain unknown. This essentially involves the interpretation of the residential building's western annex, whose construction was – in our view – probably discontinued owing to the collapse of the cellar's western wall. It seems likely that the refuse pit in the building's south-western corner, excavated earlier,¹⁵ can be linked to this construction work and that the coins brought to light for the pit indicate a *post quem* date of 1460 for this work. It also seems feasible that the fill observed in several areas of the castle originates from the sandstone removed during the construction of the planned double-storey cellar. The latest coin from this fill layer was struck in 1452,¹⁶ which does not exclude an association between the two.

The evidence thus indicates the period when the castle was owned by the powerful Garai family between 1453 and 1481¹⁷ at the earliest. The presence of majolica floor tiles bearing the emblem of Matthias Hunyadi

³¹⁷ During the reconstruction or, better said, rebuilding of the wall, the new western buttress wall was built against this block, which was previously carved to provide an even surface.

(*Figs 12–13*) could best be explained by János Corvin's subsequent possession of the castle. If, however, this building activity is linked with the major infilling operation, we can exclude the possibility that it was part of Ulászló II's Renaissance constructions around 1500, when the late 14th century residential building was rebuilt and decorated with Renaissance windows and doors, and when the south-eastern square tower was erected – which, however, had foundations dug into the fill layers in question.⁴¹⁸ Obviously, we can assume several building periods, meaning that the tower could have been erected in a later decade of the 16th century – in this case, the obvious question is the identity of its builder. The date of the construction of the western, similar tower-like structure, probably also standing in an infilled area, remains similarly uncertain.

Irrespective of the interpretation of its western annex, the residential building rebuilt at this time was probably suitable for longer sojourns of its owner. It is thus possible that it served as the residence of Voivod Pál Bakics for a few years after 1526, who had moved to Hungary from Serbia with his family. However, there it cannot be proven that the wall separating the castle's eastern part – effectively creating a bailey to defend the castle from the main potential direction of attack – had been erected during his ownership.

The assessment of a part of the finds that were predominantly recovered from the cellar (*Figs 14–16*) provides conclusive evidence that the Ottoman Turkish conquerors had not used the castle. It was regularly robbed of its stone from the first decades of the 18th century onward and thus the above-ground remains of the stronghold soon disappeared from the hill's plateau.

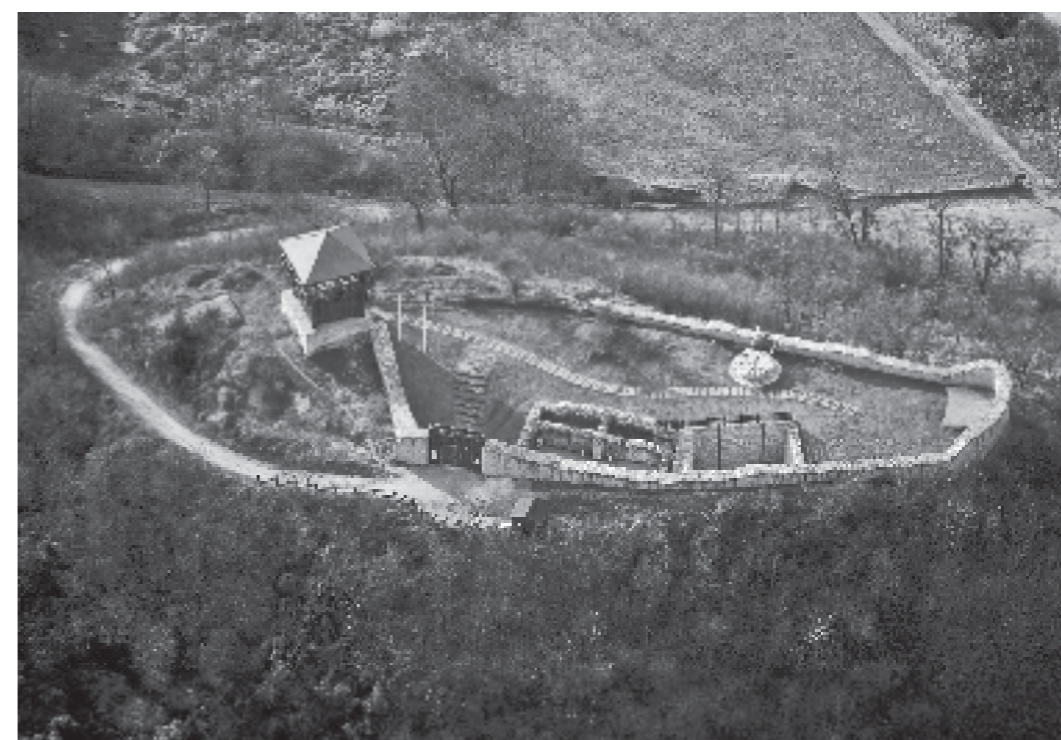
⁴¹⁸ The wooden structure constructed in 2006 is merely an indication of one of the potential (late medieval) locations.

Irodalom • References

- DINNYÉS ET AL. 1986 DINNYÉS I.–KÖVÁRI K.–LOVAG ZS.–TETTAMANTI S.–TOPÁL J.–TORMA I.: Magyarország régészeti topográfiája 7. Budapest, 1986.
- ENGEL 1996 ENGEL P.: Magyarország világi archontológiája I. Budapest, 1996.
- ENDRÓDI 1978 ENDRÓDI A.: A Vatyai-kultúra erődített magaslati telepe Pest megyében (Solymár-Várhegy). Szakdolgozat. ELTE Régészeti Tanszék, 1978.
- ENDRÓDI 1984 ENDRÓDI A.: Régészeti kutatás a solymári Mátyás-dombon (1972–1977), középső bronzkori magaslati telep. Budapest Régiségei XXVI (1984) 113–130.
- ENDRÓDI–FELD 1980 ENDRÓDI A.–FELD I.: Régészeti kutatások a solymári Mátyás-dombon, 1929–1934. Studia Comitatensia 9 (1980) 267–313.
- FELD 1976 FELD I.: A solymári vár. Szakdolgozat. ELTE Régészeti Tanszék, 1976.
- FELD 1985 FELD I.: Újabb kutatások a solymári középkori várban. Studia Comitatensia 17 (1985) 451–463.
- FELD 2003 FELD I.: Solymár, Vár. In: Kisfaludi Júlia (szerk.) Régészeti kutatások Magyarországon 2001. Archaeological investigations in Hungary 2001. Budapest 2003, 214.
- FELD 2015 FELD I.: A magánvárak építésének kezdetei a középkori Magyarországon a régészeti források tükrében II. Századok 149 (2015) 333–381.
- FELD–LÁSZLÓ 1981 FELD I.–LÁSZLÓ Cs.: Gótikus és reneszánsz épületfaragványok a csővári és a solymári várból. Művészettörténeti Értesítő XXX (1981) 81–94.
- FELD–VICZE 2006 FELD I.–VICZE M.: Jelentés a solymári vár 2005. évi ásatásáról. Castrum 2006/1, 106–110.
- HATHÁZI 2010 HATHÁZI G.: Csókakő vár az irott és a régészeti források tükrében. In: Béni K. et al.: Csókakő a harmadik évezred küszöbén. Csókakő 2010, 15–151.

1

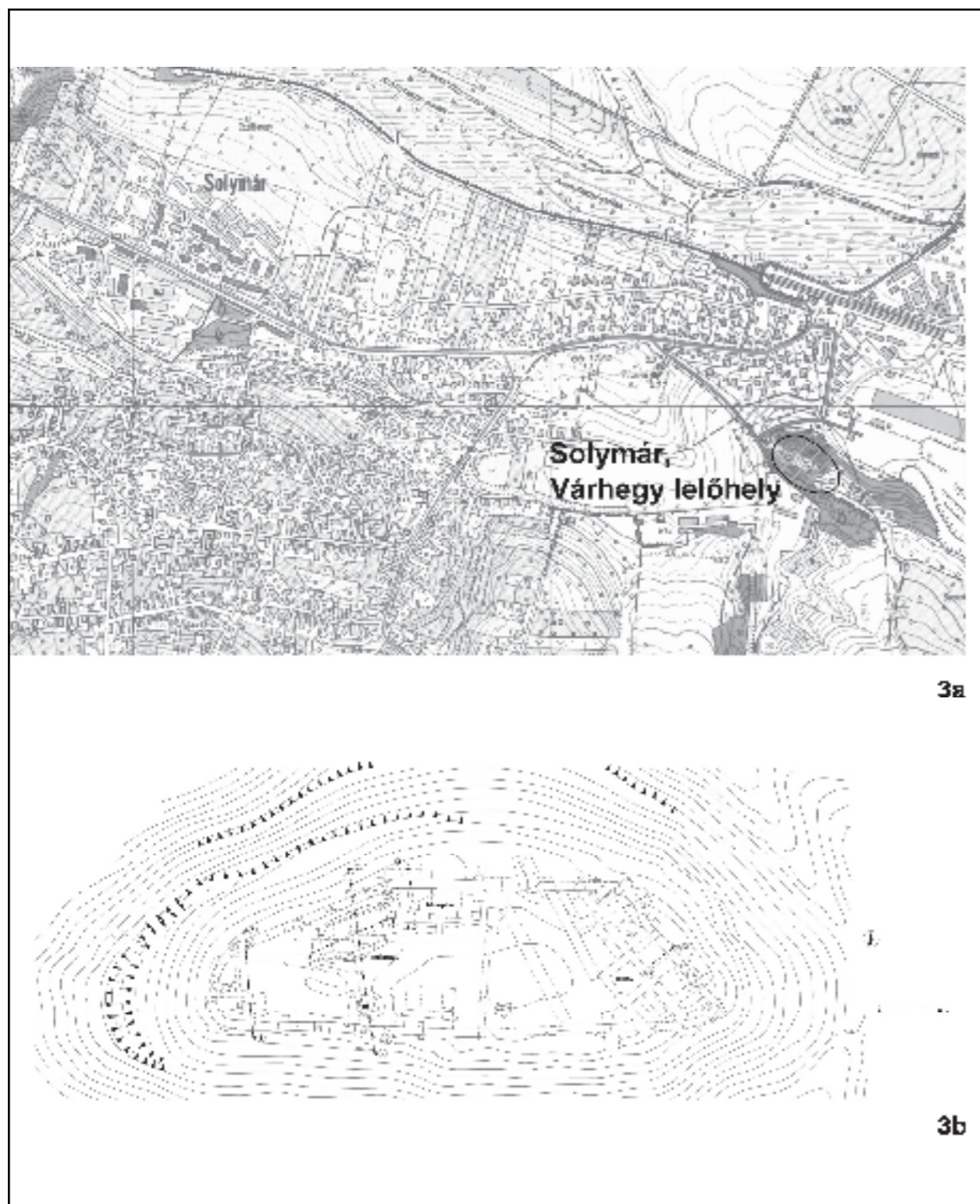
2

1. kép: Solymár, Várhegy. A vár légifelvétele É felől, a 2005. évi feltárások után (foto Miklós Zsuzsa)

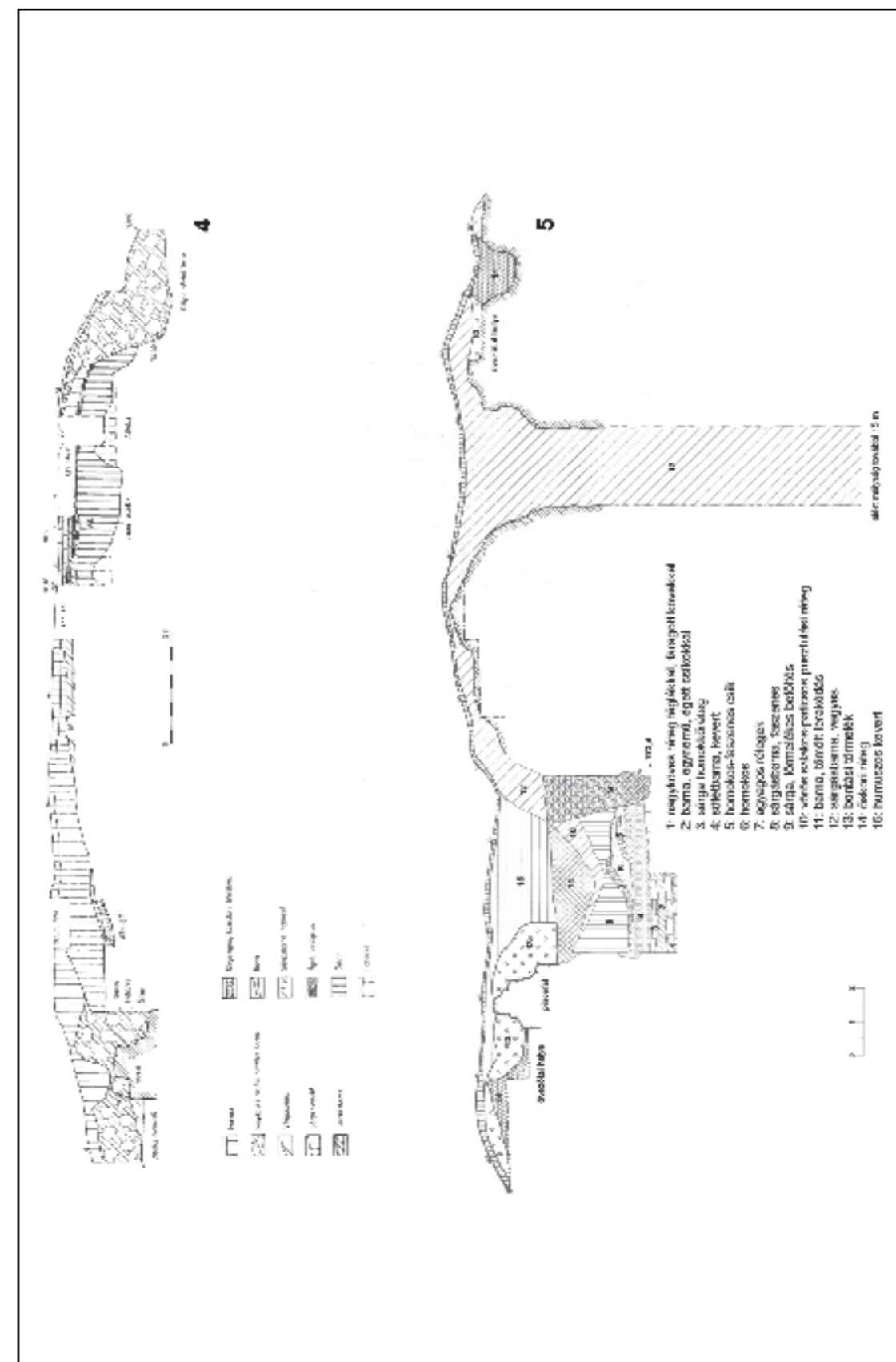
2. kép: Solymár, Várhegy. A vár légifelvétele É felől, 2012. (foto civertan.hu)

Fig. 1: Solymár, Várhegy. Aerial photo of the castle from the north after the 2005 excavation (photo: Zsuzsa Miklós)

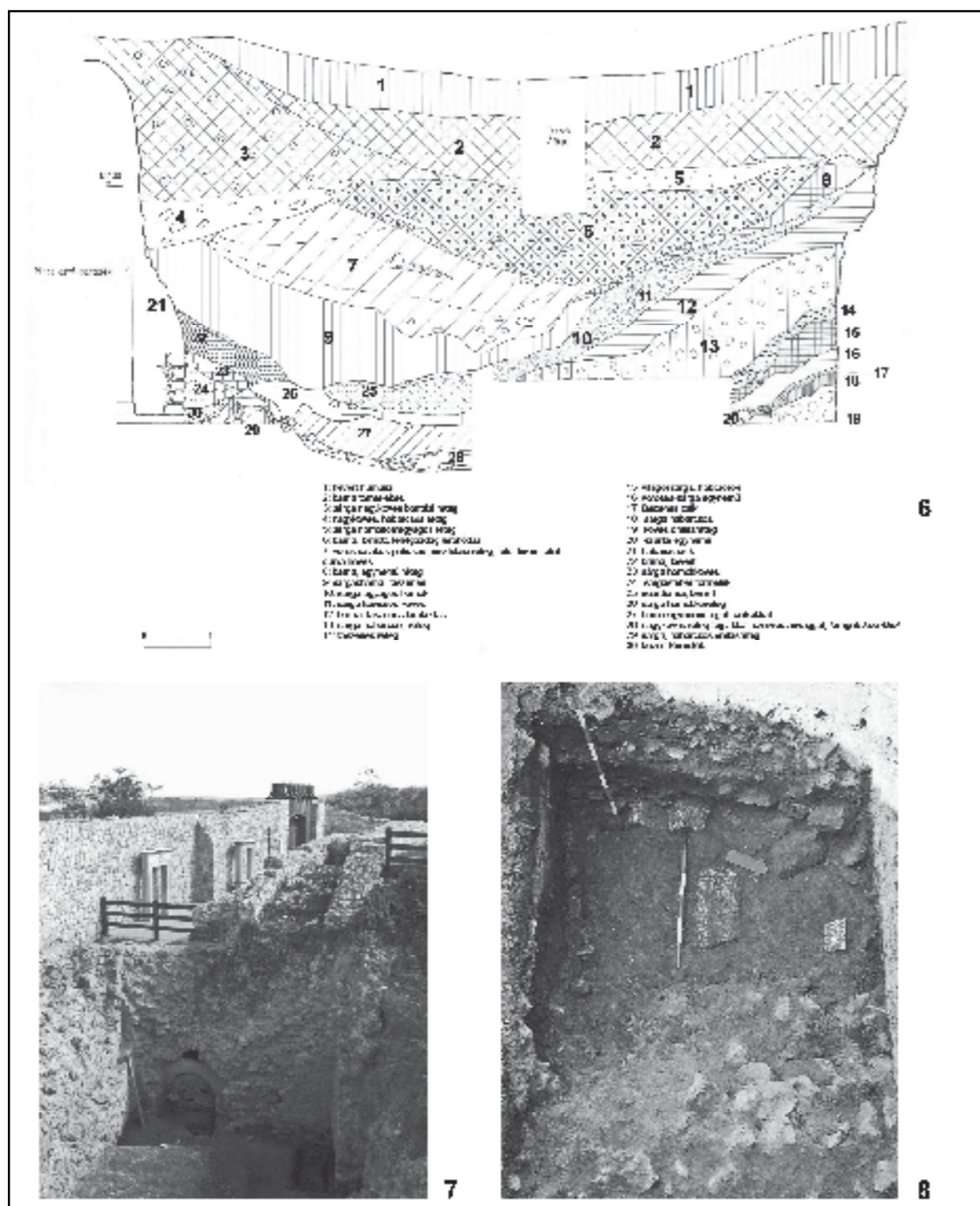
Fig. 2: Solymár, Várhegy. Aerial photo of the castle from the north, 2012 (photo: civertan.hu)

3. kép: Solymár, Várhegy. 1. Topográfiai térkép; 2. A vár összesített kutatási alaprajza a tanulmányban közölt metszetek jelölésével
 Fig. 3: Solymár, Várhegy. 1. Topographic map; 2. combined plan of the investigation of the castle, showing the location of the sections published in the study

4. kép: Solymár, Várhegy. Az 1. sz., É–D-i metszet a vár Ny-i végén (2005, 3. árok)
 5. kép: Solymár, Várhegy. A 2. sz. összesített É–D-i metszet a mélypincén és a várkúton keresztül
 Fig. 4: Solymár, Várhegy. North-south section (Section 1) at the castle's western end (2005, Ditch 3)
 Fig. 5: Solymár, Várhegy. North-south section (Section 2) of the cellar and the well

6. kép: Solymár, Várhegy. A 3. sz., összesített K–Ny-i metszet a mélypincén keresztül

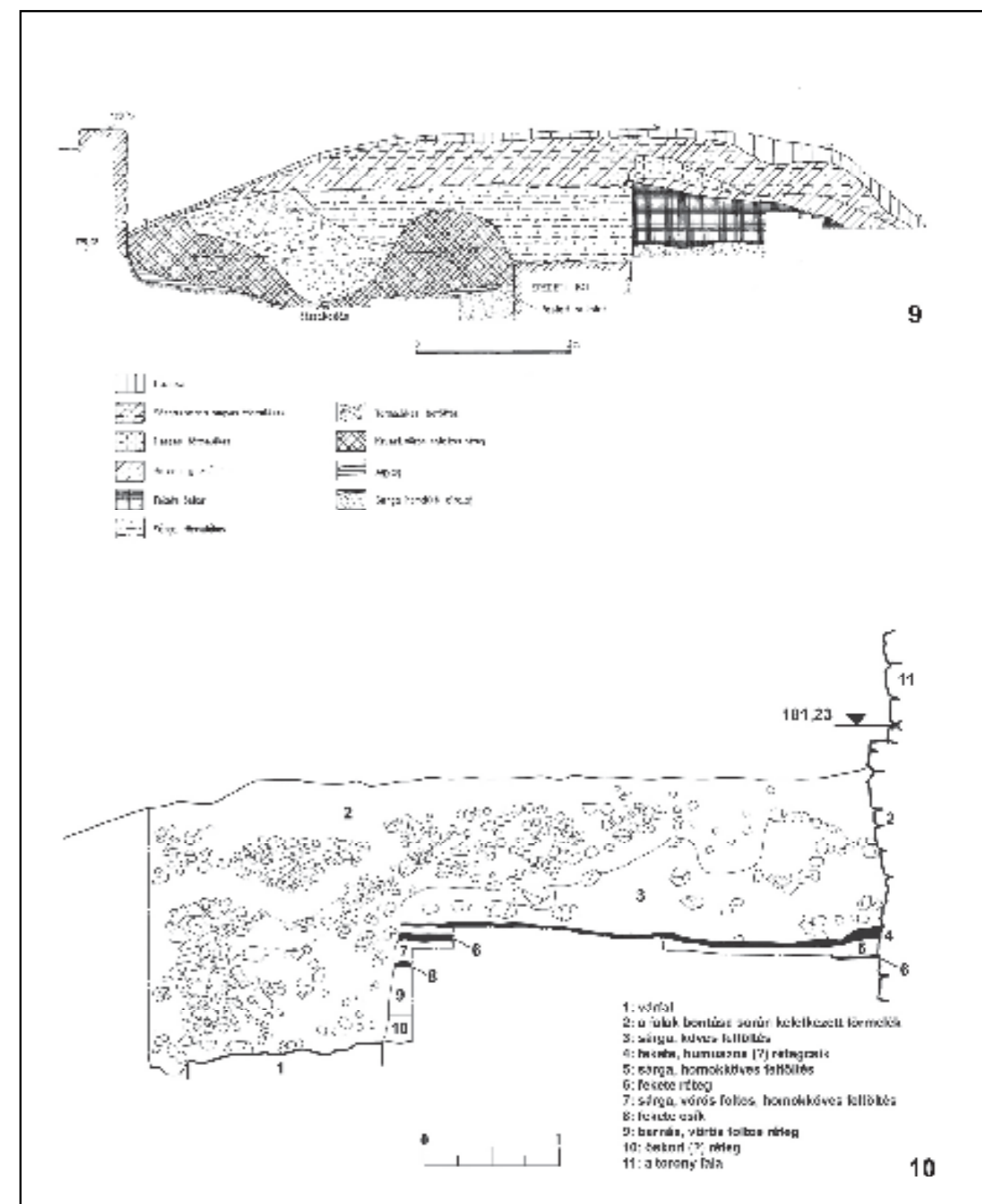
7. kép: Solymár, Várhegy. A mélypince feltárása Ny felől, 2007.

8. kép: Solymár, Várhegy. A mélypince 2012-ben elért alsó rétegei, É–K-i negyed

Fig. 6: Solymár, Várhegy. East-west section of the cellar (Section 3)

Fig. 7: Solymár, Várhegy. Excavation of the cellar from the west, 2007.

Fig. 8: Solymár, Várhegy. The lower layers of the cellar excavated in 2012, north-south quarter

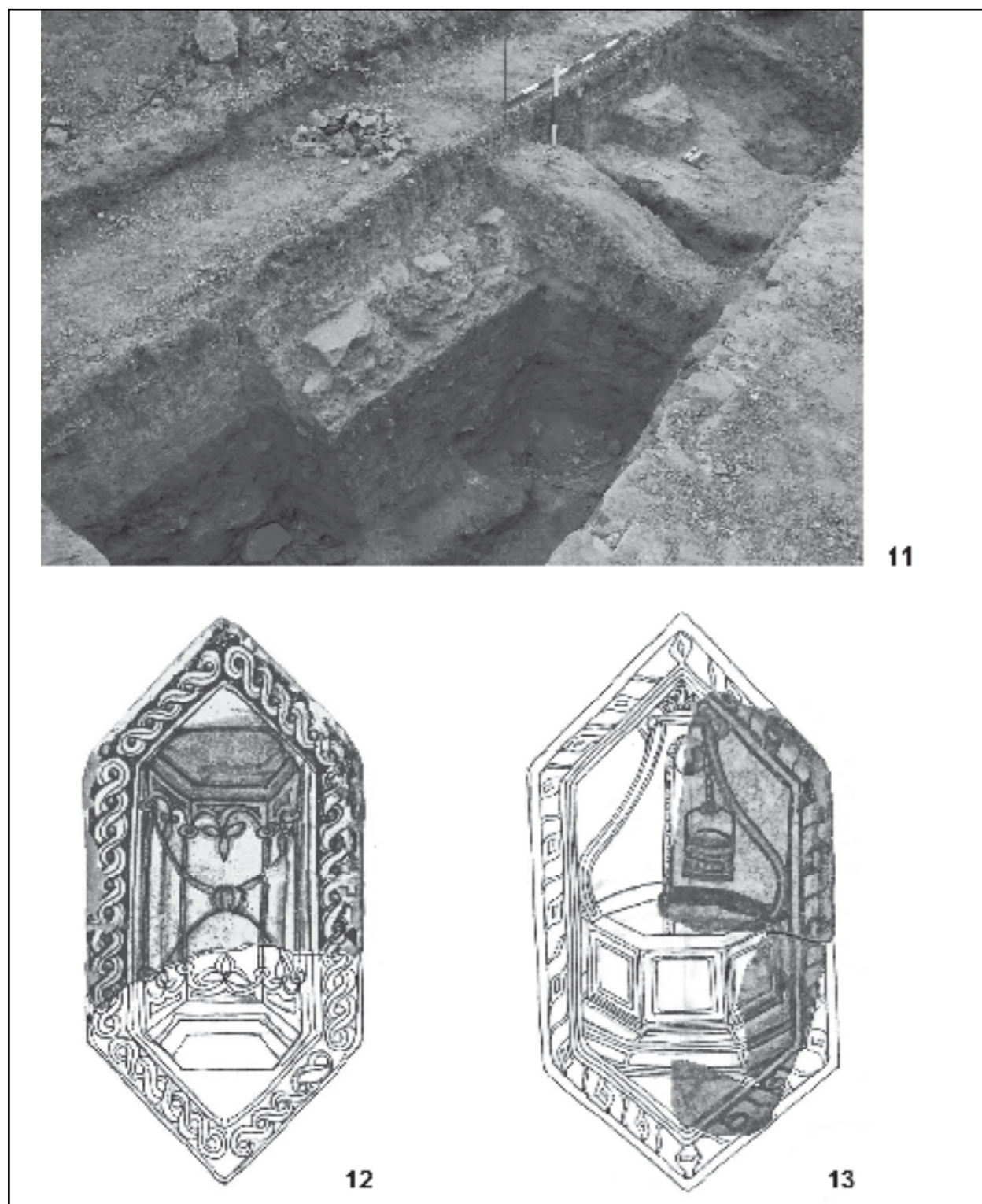

9. kép: Solymár, Várhegy. A 4. sz. összesített D–É-i metszet a lakóépület Ny-i részének rétegsoraival

10. kép: Solymár, Várhegy. Az 5. sz., a torony K-i falára merőleges K–Ny-i metszet (2012, XX. szelvény)

Fig. 9: Solymár, Várhegy. South-north section (Section 4) with the layer sequence of the residential building's western part

Fig. 10: Solymár, Várhegy. East-west section (Section 5) perpendicular to the tower's eastern wall (2012, Trench XX)

11

12

13

11. kép: Solymár, Várhegy. A kúttól K-re eső terület rétegsora (feltöltés, alatta kemencék sütőfelülete, legalul bronzkori betöltés) (2012, XXIII. szelvény)

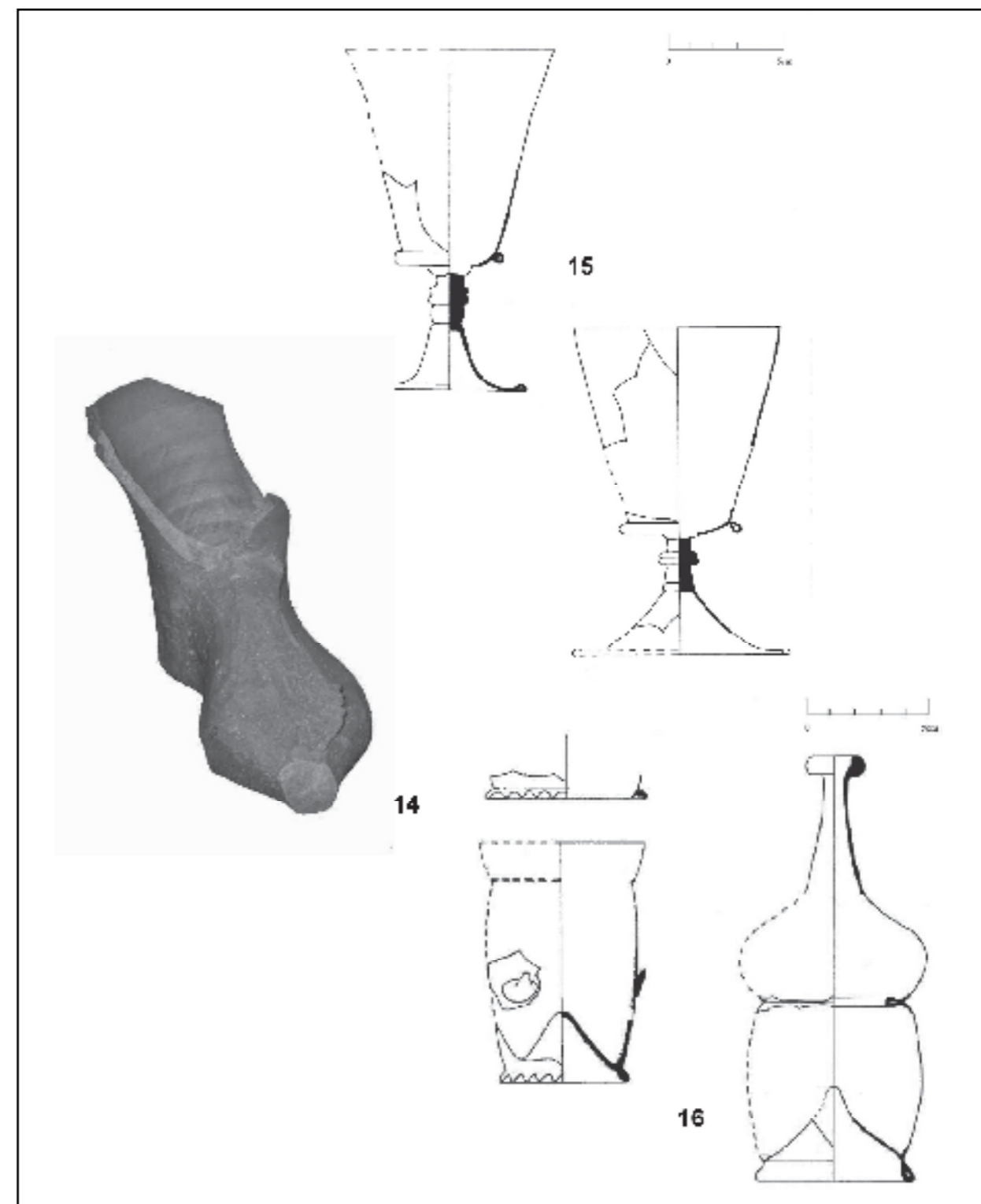
12. kép: Solymár, Várhegy. Majolika padlótégla a mélypincéből Hunyadi Mátyás emblémájával

13. kép: Solymár, Várhegy. Majolika padlótégla a mélypincéből Hunyadi Mátyás emblémájával

Fig. 11: Solymár, Várhegy. Layer sequence of the area east of the well (infilling, followed by the baking surface of ovens and a Bronze Age fill) (2012, Trench XXIII)

Fig. 12: Solymár, Várhegy. Majolica floor tile bearing Matthias Hunyadi's emblem from the cellar

Fig. 13: Solymár, Várhegy. Majolica floor tile bearing Matthias Hunyadi's emblem from the cellar

14

15

16

14. kép: Solymár, Várhegy. Cipő alakú edény a mélypincéből

15. kép: Solymár, Várhegy. Üvegleletek a mélypincéből (Megyeri Edit rajza)

16. kép: Solymár, Várhegy. Üvegleletek a mélypincéből (Megyeri Edit rajza)

Fig. 14: Solymár, Várhegy. Loaf-shaped vessel from the cellar

Fig. 15: Solymár, Várhegy. Glass finds from the cellar (drawing: Edit Megyeri)

Fig. 16: Solymár, Várhegy. Glass finds from the cellar (drawing: Edit Megyeri)